

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/18697> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Beulakker, Eerde Hendrik Geert Taeke Maria

Title: Onderscheid moet er zijn : pleziervaren in Nederland, een cultuurgeschiedenis

Date: 2012-04-04

Figuur 8 Damesroeien te Leiden, 1899, vervaardiger onbekend, fotocollectie Johan ten Berg

Hoofdstuk 7. Watersportverenigingen

7a. Eene Vereeniging is tot stand gebracht

Dat de Nederlandse pleziervaart anno 2012 blinde vlekken heeft, blijkt onder meer uit het gegeven dat we niet precies weten hoeveel watersportverenigingen ons land telt. Het Watersportverbond, de landelijke koepel, heeft 368 aangesloten verenigingen op haar lijst staan. Daarentegen komt een telling van alle aangesloten verenigingen per provincie uit op 387 watersportverenigingen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek berekende overigens voor het jaar 2006 1050 'clubs', maar dit getal verwacht jachthavens met verenigingen. Aan de hand van ondermeer gesprekken met bestuursleden van watersportverenigingen is het verantwoord het totale aantal verenigingen en clubs op 570 te schatten. Het gaat daarbij niet alleen om lokale watersportverenigingen zoals de Koninklijke Watersportvereniging Sneek, de Koninklijke Amsterdamse Roei- & Zeilvereniging De Hoop of Watersportvereniging Gouda, maar ook om landelijke verenigingen als de Koninklijke Nederlandse Motorboot Club, de Wadvaarders, of de Catamaran en Trimaran Club Nederland. We kennen naast algemene watersportverenigingen ook 'categoriale' vormen van organisatie. Zo zijn er bij de Federatie Oud Nederlandse Vaartuigen (FONV) vijftien behoudsverenigingen aangesloten: de Vereniging Botterbehoud, de Stichting Stamboek Ronde en Platbodempjachten, de Nederlandsche Vereniging tot Behoud van Zeilwherries 'Het Zeilend Scheehout', de Vereniging Klassieke Scherpe Jachten et cetera. Ook kennen we de Nederlandse Vereniging

van Toerzeilers, de Nederlandse Vereniging van Kustzeilers, de verschillende (kite)surfclubs en een Powerboat Club. Tot slot zijn er vele merkverenigingen, zoals de Bavariazeilclub, de Dehlerclub, de Doerakclub en de Pikmeerkruiserclub.

Aan de hand van de oprichtingsdata van de verenigingen³⁵³ krijgen we een beeld van de golfbewegingen in de organisatiegraad van het pleziervaren in Nederland. Dat geeft wel enige vertekening, aangezien door de jaren heen verscheidene verenigingen een stille dood stierven of fuseerden met zusterverenigingen in de buurt. Zo ontstonden er in de jaren 30 van de vorige eeuw relatief veel nieuwe verenigingen. Ongetwijfeld hebben de goedkope zelfbouwboten van de Friese kapper Bulthuis en de behoefte aan 'gezamenlijk iets om handen hebben' gedurende de economische malaise, hierbij een rol gespeeld. Dat de watersport tussen 1960 en 1980, de welvaartsjaren, spectaculair groeide, blijkt onder andere uit de oprichting van minstens 165 nieuwe verenigingen binnen twee decennia. Het nationaal netwerk van watersportverenigingen is onbetwist een van de zeven kurken waarop de popularisering van de pleziervaart drijft. Vandaar mijn expliciete aandacht voor de essentiële rol die watersportverenigingen hierbij hebben gespeeld.

Omwille van de leesbaarheid hanteer ik de volgende thema's: de oprichting, de doelstellingen, het prille begin van de verenigingen, gevolgd door een snelle groei en daarna weer terugloop van het aantal leden en daarbij de strijd rondom de materiële en immateriële voorwaarden. De nieuwe grondwet van Thorbecke van 1848 regelde ondermeer een vernieuwde vorm van verenigingsrecht met meer ruimte voor burgerlijk initiatief. In voorafgaande hoofdstukken kwam reeds de rol die kasteleins speelden bij zeilwedstrijden aan de orde. Maar het is te kort door de bocht om te denken dat het slechts één stap was van de kroegbaas naar een paar heren zeil- of roeiliefhebbers die een vereniging oprichtten. Want de kasteleins van weleer namen vaak het initiatief voor een wedstrijd en loofden daarvoor de prijzen uit, maar zij riepen wel de hulp in van een gezaghebbend 'organiserend comité', ook wel 'directie' genoemd. De betreffende mannen ontwierpen dan het wedstrijdprogramma, regelden de toestemming van de autoriteiten, hadden de leiding van de wedstrijden in handen en zorgden voor een goed verloop van de wedstrijddag. De stap van 'directie' naar de oprichters van een watersportvereniging was een kleine, en werd ingegeven door de wens om het lokale hardzeilen jaarlijks te garanderen en vooral zonder geruzie te doen verlopen. Dit was alleen mogelijk indien een groep getrouwen de handen uit de mouwen wilde steken en een achterban van donateurs wist te vormen die bereid was ieder jaar contributie te betalen. Vrijwel alle watersportverenigingen zijn ergens bij iemand thuis begonnen met een paar mannen, een doos sigaren, een fles en wat borrelglaasjes. Mogelijk waren de meesten van hen al in een eerdere fase bij wedstrijden actief geweest. Naast de popularisering van de pleziervaart gaat het in mijn onderzoek ook om de rol die status en sociale distinctie binnen de wereld van het pleziervaren spelen. Daarom besteed ik nadrukkelijk aandacht aan standsbesef en ballotage. Onvermijdelijk komen ook de kenmerkende verschillen tussen Friesland en 'Holland' aan bod, evenals het verschijnsel dat

³⁵³ Ledenlijst Watersportverbond, 2009.

de georganiseerde watersport in hoge mate een mannenwereld was en is. In vogelvlucht krijgen elf watersportverenigingen mijn aandacht. De tijdsperiode beperkt zich in deze fase van mijn verhaal hoofdzakelijk tot de tweede helft van de 19^e eeuw.

In de voorzomer van 1851 ging in Sneek een intekenlijst rond onder aspirant-leden voor de oprichting van een zeilvereniging. In de Sneeker Courant van 12 juli 1851 had een kort bericht gestaan: 'Met genoegen vernemen wij, dat de vergadering van belangstellenden in den bloei der Sneeker Hardzeilpartij het gunstige gevolg heeft opgeleverd, dat er eene vereeniging is tot stand gebracht, onder den naam van: Zeilvereeniging te Sneek.'³⁵⁴

Een week later werd op vier losse velletjes papier – een notulenboek was in bestelling – voor het eerst verslag gedaan. Secretaris Theo Cool opende zijn notulen met: 'Een eerste Algemene Vergadering onder leiding van het nieuw gekozen bestuur op den 19den juli 1851 's avonds 7 uur in de Concertzaal'. Het bestuur bestond uit vijf heren: voorzitter A. Haagsma, secretaris Th. Cool en de drie leden mr. S. Wijbenga, R. Gorter, en mr. H. Repelaar van Driel. Allen ingezetenen van Sneek, mannen uit de gegoede stand en enthousiaste zeilers.

Dertig jaar later was het bestuur toe aan een tweede notulenboek. Secretaris J. Jaarsma schreef bovenaan de eerste bladzijde: 'Dit notulenboek voor de Zeilvereeniging Sneek door het bestuur op de Vergadering van den een en twintigste Mei achttienhonderd een en tachtig in gebruik genomen.' Tijdens de zaterdagavondvergadering van drie weken daarvoor bij een van de bestuursleden thuis, waarbij zeventien heren aanwezig waren, had de secretaris de vergadering meegedeeld 'dat het notulenboek dertig jaar lang de notulen heeft opgenomen der Vereeniging, maar nu geen ruimte daarvoor meer bezit, zoodat hij aan de vergadering voorstelt een nieuw notulenboek te koopen en het oude aan het gemeentebestuur tot plaatsing in het archief der Gemeente aan te bieden.'³⁵⁵ Dat nieuwe notulenboek kwam er en het oude werd daadwerkelijk naar het gemeentehuis gebracht, waar het vervolgens zoek raakte. Tot aan de dag van vandaag.

Hardzeilen kent in Friesland een lange traditie. Zeilvermaak behoorde, zoals ik eerder schreef, tot de jaarlijkse volksfeesten in de dorpen en steden, waarbij de maatschappelijk beter gesitueerden met jachten en boeiers aan de start verschenen en het volk vanaf de walkant toekeek. Sneek, tot op heden het zeilmekka van Nederland, was in de 18e eeuw al dé stad van het hardzeilen. In zijn *Historisch Chronyck of Beschryvinge van Oud en Nieuw Sneek* van 1772 noteerde de Sneker kroniekschrijver Eelco Napjus 'Want in de stad zyn thans wel tusschen de 30 en 40 Jagten, die meest uit Plaisier worden gehouden.' En al zijn de berichten over zeilwedstrijden tussen 1814 en 1840 summier en nogal in mineur, wat zoals we hebben gezien Folkert Nicolaas van Loon deed klagen over 'afnemende lust van zijn tijdgenoten om zich in kleine vaartuigen op het water te vermaken', vanaf 1840 kwam de opleving. Wedstrijdzeilen kreeg de wind mee en de zeilbelangstelling in Sneek, Grou, Workum, Langweer, Harlingen, Lemmer, Heeg en Akkrum werd zo groot dat stoomschepen werden ingezet om sleepjes jachten naar de stadjes of dorpen te brengen vanwaar gestart

³⁵⁴ Doevendans, et al., 'Twee Sneekers werden weer één Sneek', in: *KWS Journaal*, juni 2001.

³⁵⁵ Archief K.Z.V.S. Inventaris nr. 1 en 2. Fries Scheepvaart Museum, Sneek.

werd. Ook dienden stoomschepen als publieke tribune; wie het kon betalen zag de zeilboten aan zijn voeten voorbij racen.

Volgens een uitgebreid artikel in de Sneeker Courant van eind augustus 1847 namen aan de hardzeilpartij op het Sneekermeer van 18 augustus 44 zeilboten deel, terwijl het totaal aantal bezoekende schepen op 900 werd geschat. 'Hetwelk eene menigte van 18000 vroolijke menschen op grootendeels met vlag en wimpel versierde schepen uitmaakt. Nooit was de hardzeildag te Sneek zoo groot.'³⁵⁶ Dat de schrijver in zijn enthousiasme de aantallen flink overdreef doet er even niet toe.

Geen wonder dat enkele jaren later besloten werd tot de oprichting van een watersportvereniging.³⁵⁷ Het Sneker hardzeilsucces vereiste dat vele handen ineen werden geslagen. Het doel van de nieuwe zeilvereniging was dan ook: 'door onderlinge samenwerking de instandhouding en bloei der jaarlijksche hardzeilerij te Sneek te bevorderen zoo door het aanwakken van nuttigen wedijver onder de beoefenaren der belangwekkende zeilkunst als door andere doeltreffende middelen'.³⁵⁸

Dat ook zeilwedijver nuttig diende te zijn, paste zoals we al eerder zagen volledig bij de opvattingen van de burger halverwege de 19^e eeuw. Genieten mocht, mits met mate en mits gekoppeld aan een maatschappelijk zinvol doel. De KNYC te Rotterdam onder voorzitterschap van prins Hendrik had dat nut eerder geformuleerd, en zo'n beetje alle watersportverenigingen van vóór 1870 namen deze omschrijving als doelstelling over. Zeilwedstrijden en zeilverenigingen dienden het vaderland, specifiek: het scheepsbouwvak en het zeemanschap. Daarnaast werden de welvaart van de stad of het dorp genoemd, en plezier kwam op de derde plaats.

Sneek kreeg in 1851 een zeilvereniging omdat de veranderende omstandigheden voor het hardzeilen problematisch werden en een aantal zeilende notabelen de noodzaak inzagen de handen ineen te slaan. Zo waren er zomers waarin cholera uitbrak, en massabijeenkomsten als zeilwedstrijden voor lange of korte tijd waren verboden. Ook lieten de kasteleins van voorheen het afweten. De popularisering van het wedstrijdzeilen vroeg om meer en betere wedstrijdorganisatie, arbitrage, accommodatie voor het publiek en bovenal solide inkomsten.

Genoemde initiatiefnemende Snekers lieten een aspirant-ledenlijst rondgaan, belegden een eerste informele bijeenkomst en vervolgens een oprichtingsvergadering.

Drie jaar eerder ondernam een ander groepje Friese heren vergelijkbare actie. Dit initiatief, dat resulteerde in de oprichting van de zeilvereniging Oostergoo, vond in nog chiquere kring plaats. Prins Hendrik vond bij jonkheer mr. Frans Julius Johan van Eysinga, advocaat te Leeuwarden, een gewillig oor voor de oprichting van een Friese zeilvereniging. De jonkheer wist vijf zeilvrienden als medeoprichters te enthousiasmeren. De mannen maakten deel uit

³⁵⁶ Halbertsma, *Sneeker hardzeildag*, 40.

³⁵⁷ Het woord 'watersport' werd voor het eerst in 1911 door de Vereeniging Watersport Paterswolde in de naam gebruikt.

³⁵⁸ Halbertsma, 41.

van het elitenetwerk van Van Eysinga, hadden hun domicilie in Oost-Friesland (vandaar 'Oostergoo'), bezaten een state, personeel, een jacht, en zeilen was hen even vertrouwd als paardrijden.

Die eerste bijeenkomst die zou leiden tot de oprichting van zeilvereniging Oostergoo, vond plaats ten huize van Frans van Eysinga aan de deftige Nieuwestad te Leeuwarden. Van Eysinga was een man van groot statuut, en geboren op Sminiastate te Wommels, behoorde hij tot de oude Friese adel. Het geslacht Eysinga had tijdens de hele periode van de Republiek (1581-1795) als deel van de regentenaristocratie op het platteland, grietmannen, statenleden en gedeputeerden voortgebracht.³⁵⁹ Jonkheer Frans zelf kon intussen op een indrukwekkende maatschappelijke loopbaan terugzien. Hij zag het dan ook als zijn plicht om als reactie op het verzoek van prins Hendrik te onderzoeken of op het terrein van hardzeilen, in combinatie met het stimuleren van een kloeke zeemansgeest, ook in zijn provincie een taak lag.³⁶⁰

De eerste officiële vergadering van Oostergoo, bijgewoond door een groep prille leden en een aantal gasten, vond plaats op op 21 september 1848 aan de Bergumerdam in Bergum. De officiële oprichting van Oostergoo had al eind april plaatsgevonden, een dag na een pittige hardzeilpartij met negen schepen verdeeld over twee 'rangen' nabij Schuilenburg. Ook Oostergoo formuleerde als eerste doel in haar verenigingsstatuten 'het bevorderen, aanmoedigen en ondersteunen van al wat van nut kan zijn voor de scheepvaart en het zeewezen en hetgeen daarmee in betrekking staat.'

Ballotage was vanzelfsprekend. De samenleving was sociaal gesegmenteerd en de scheidslijnen tussen de rangen en standen tot in detail getrokken. Zowel het bestuur als de (wedstrijd)commissarissen, en de gewone en buitengewone leden waren op hun goede naam en maatschappelijke positie beoordeeld. Je solliciteerde niet, je werd gevraagd. Elites kenden elkaar, zeker de zeilende elite. En al was Oostergoo een Friese vereniging, naast een Groninger werd ook E.H.M. Dahne van Varick uit Den Haag uitgenodigd lid te worden, een 'Hollander' dus.

In het Algemeen Handelsblad van zaterdag 29 mei 1848 stond, als geboortebewijs van de Koninklijke Amsterdamsche Roei & Zeilvereeniging De Hoop, het volgende bericht: 'Wij vernemen met genoegen, dat sedert eenige dagen alhier een zestal jonge lieden van goeden huize, zich vereenigd hebben, ten einde in het roeien van gieken onderwezen te worden met dien gelukkigen uitslag, dat na eenige lessen in eene groote scheepsgiek genomen te hebben, zij vrijdag avond reeds eene proefvaart gedaan hebben naar Diemerbrug, met de zesriemsgiek Walborg, welke distantie van uit de Amsteljagthaven tot de plaats 28 minuten is afgelegd. Het is te hopen dat deze vereeniging navolging vinden mag, opdat dit Hollandsch vermaak meer in zwang moge komen.'

³⁵⁹ De familie Van Eysinga bezat de rond 1775 gebouwde overnaadse Zaanlandse boeier *Stavo*. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880*, 2-3.

³⁶⁰ Van Slooten, *De geschiedenis van de Koninklijke Zeilvereniging 'Oostergoo'*, 1848-1973, 12-14.

Genoemde roeipartij vond op 26 mei plaats, een belangrijke dag voor Amsterdam: de koning en zijn broer prins Frederik brachten een bezoek aan de stad.

Dat het krantenartikel over jonge lieden van goede huizen spreekt, komt omdat roeien een alledaags beroep was, of een voorwaarde om je beroep uit te oefenen. Palingboeren en vissers roeiden, matrozen roeiden, veerlieden roeiden, boeren roeiden, bakkers en molenaars roeiden, marktkooplui roeiden. Vooral sommige palingvissers en matrozen waren uitmuntende roeiers. Zij boden zich als beroepsroeiers aan om voor verenigingsleden betaald wedstrijden te roeien. Roeien was traditioneel voorbehouden geweest aan het volk. De gezeten burgerij peddelde af en toe, bijvoorbeeld op de vijver van een buiten, of op zondagmiddag op de Vecht richting een theekoepel.

Die zes Amsterdamse jongelieden die zich verenigden kwamen inderdaad 'van goeden huize': uit families van ondernemers en reders. Het waren C. Beth, de gebroeders Dudock van Heel, F.E. van Everdingen, P.H. Holtzmann en P.C. van Vlissingen.

De tocht met de geleende *Walborg* naar Diemerbrug was zo goed bevallen dat de jongelui spoedig het plan opvatten een vereniging op te richten.³⁶¹ Dit idee kreeg steun van verschillende heren die zich eveneens geroepen voelden zich in de roeikunst te bekwamen. Er werd een zesriemsgiek, de *Circe*, te leen gegeven, men huurde een havenhuisje aan de Amstel Jachthaven en richtte Roeivereiniging De Hoop op. De onderneming bleek een eclatant succes. De vereniging groeide zo snel dat binnen een jaar drie houten huisjes in eigendom diensdeden.³⁶² Zes jaar na de oprichting beschikte De Hoop al over een groot eigen clubgebouw dat helaas in 1861 in vlammen opging, inclusief het archief.

Half maart 1849 kozen ruim honderd leden een vijfköppig bestuur. Voorzitter was de 25-jarige Henk T. Boelen. Men verzond een schrijven naar koning Willem III met het beleefde verzoek om toestemming tot 'het voortdurend bestaan van de Amsterdamse Roei Vereeniging De Hoop onder goedkeuring tevens van hare Statuten'. Binnen drie weken was er een positief antwoord binnen. Artikel 1 van de statuten luidde: 'Het doel van deze vereeniging is, jonge lieden uit den beschaafden stand, de gelegenheid te verschaffen, zich in het roeien te bekwamen, om daarna deel te kunnen nemen aan de wedstrijden van groote vereenigingen, tot aanwakkering van al hetgeen tot het Zeewezen in verband staat'.

In hetzelfde jaar nam De Hoop een botenbouwer en roeier als instructeur in dienst en werd de roeivloot uitgebreid door twintig obligaties van 25 gulden elk uit te geven. In de zomer vonden op de Amstel onderlinge roeiwedstrijden plaats in vier rangen of klassen. De Heren effectieve Leden roeiden in vierriemsgieken en eenpersoons wherries. De Heren Leden roeiden in schouwen en jollen. Eigenaren van vierriemsgieken lieten palingboeren uit Reeuwijk roeien. Een orkest luisterde het roeifeest op, de belangstelling op de bruggen was

³⁶¹ Van Horn, 'Van Goeden Huize' in: Van Horn, (Red.), *Aan de boorden, 150 jaar roeien in Amsterdam*, 13-17.

³⁶² De Amstel Jachthaven onder en naast de Hoge Sluis was destijds het centrum voor watersport in Amsterdam. Zowel de geleende gieken de *Walborg* als de *Circe* waren vermoedelijk uit Engeland geïmporteerd door de Koninklijke Nederlandse Zeil- en Roei Vereniging die een jaar voor De Hoop werd opgericht. Deze laatste vereniging, gewoonlijk 'de Koninklijke' genoemd, is de oudste watersportvereniging van Nederland, aangezien de KNYC van prins Hendrik ter ziele ging.

groot. Ook namen de roeiers van De Hoop aan wedstrijden op andere plaatsen deel. Watersportverenigingen onderhielden in die beginjaren intensieve contacten met elkaar en strenden niet alleen op het water om de luxe, meestal zilveren prijzen, maar ook om de hoogste eer voor wat betreft het aantal deelnemers, wedstrijden, aankleding, feestelijkheden en diners. Zo roeiden de heren van De Hoop in Rotterdam, op de Zaan en op de Maas voor Dordrecht. Alle botentransport ging vanzelfsprekend per schip.

In 1855 fuseerde roeivereniging De Hoop met de Amsterdamsche Kotter Vereeniging en daarmee werd het woord Zeilvereeniging aan de verenigingsnaam toegevoegd. Deze kottervereniging was vooral in het leven geroepen vanuit de wens het vaderland als zeevarende mogendheid omhoog te stoten. Voornemen was om ieder jaar een kotter te laten bouwen en deze na het wedstrijdseizoen onder de ruim vijfhonderd leden te verloten. Prins Hendrik beschikte over een schoener en een kotter, maar ook een aantal reders en andere ondernemers in Rotterdam en Amsterdam bezaten zeilschepen als hoogaarzen, bidders en kotters. Zo liep in 1853 de houten zeilkotter de *Valk* van stapel, het jaar erop de ijzeren zeilkotter de *Sperwer*. De prijzen bij kotterwedstrijden logen er trouwens niet om: in augustus 1857 bedroeg de eerste prijs op het IJ 600 gulden, geschonken door de koning. Een bedrag dat het jaarinkomen van een ambachtsman royaal overtrof.

De zomers erop leverden zeilwedstrijden in Harlingen en Hellevoetsluis soortgelijke geldbedragen voor de kotters op. Kotters waren toentertijd de superjachten van Nederland. Zij onderscheidden zich in alle opzichten van het 'kleine grut' op het water. Maar grootte en diepgang beperkten hun vaargebied. Kotters konden daardoor slechts op het IJ en op zee wedstrijdvaren, te ver verwijderd van het publiek. Uiteindelijk bleek ook de *Sperwer* een financieel blok aan het been van De Hoop; ze werd verkocht. De Amsterdamse kottervereniging had met haar maritieme ideaal, geïnspireerd door een roemrijk verleden, haar hand overspeeld.³⁶³

Naast het IJ was de Amstel vanouds roei- en zeilwater. Dicht bij de stenen bogen van de Hoge Sluis huurde, zoals al gezegd, De Hoop een stukje ruimte van de Amstel Jachthaven en drie schamele schiphuizen, die als clublokaal werden ingericht. Op 12 augustus 1848, drie maanden na de oprichting van de vereniging, roeiden roeiers van De Hoop mee tijdens wedstrijden in Rotterdam en anderhalve maand later te Amsterdam. In 1855 stonden vier roeiers van De Hoop op het hoogste podium dankzij een overwinning in Antwerpen. Het ledental van de nieuwe vereniging groeide als kool: de eerste twee jaar met 161 leden, na zes jaar bestaan telde De Hoop 472 leden. Gedurende de laatste decennia van de 19^e eeuw schommelde het ledental tussen 300 en 470, vanaf 1909 steeg het naar ruim 600. In

³⁶³ Het herdenken van Neêrlands roemruchte zeeverleden is kenmerkend voor de 19^e -eeuwse gegoede burgerij. Alvorens de algemene jaarvergadering van De Hoop in 1873 af te sluiten, herdacht de voorzitter de slag bij Kijkduin, tweehonderd jaar geleden. Dit beroemde wapenfeit noopte de aanwezigen 'ter ere van onze dappere De Ruyter, de grote zeeheld, een driewerf hoera uit aller mond te doen weergalmen'. Landaal, 'De eerste halve eeuw' in: Van Horn, 44.

1929 telde De Hoop zelfs bijna 900 leden. Onder 'leden' moeten we verstaan: ereleden en leden van verdienste, donatrices, damesleden (vanaf 1916), herenleden, herenbuitenleden, jeugdleden.³⁶⁴ Dat uitdijen van De Hoop, zowel wat betreft ledenaantal als roeibotenvloot, had tot gevolg dat de vereniging tussen haar oprichting en 1923 een aantal malen van accommodatie moest wisselen. Zes jaar na de oprichting lukte het al een groter clubgebouw te betrekken. Na een verwoestende brand half januari 1861 verhuisde De Hoop naar een tijdelijk onderkomen, waartoe de vereniging in 1876 werd gedwongen wegens gemeentelijke bouwplannen. In 1923 verhuisde De Hoop naar een nieuw eigen gebouw. Vermeldenswaardig is dat het even duurde voordat er na het ontstaan van de KZ & RV en De Hoop nieuwe roeiverenigingen ontstonden. Dit kwam doordat tijdens de beginjaren van de roeisport, zoals gezegd, beroepsroeiers werden ingehuurd voor de wedstrijden. Ook zetten beide verenigingen hun mannelijke personeel in om te roeien. Pas na 1870 namen amateurroeiers het wedstrijdroeien zelf ter hand en verdwenen de beroepsvarenslieden uit beeld. Rond die tijd kwam ook het toer- en recreatief roeien op.

In 1874 richtte men roeivereniging De Amstel op. Kort daarop volgden Kracht door Oefening (Rotterdam), Fortuna (Amsterdam), Charon (Edam), Poseidon, Nereus, Willem III (Amsterdam), studentenverenigingen Aegir (Groningen) en Triton (Amsterdam). Ook damesroeivereniging Thetis (Amsterdam) werd opgericht, een vreemde eend in de mannelijke bijt en ze was dan ook een kort leven beschoren. Nederland was nog helemaal niet toe aan damessport en dames in roeiboten, zelfs niet als het sier- of stijlroeien betrof. In 1898 bestond De Hoop een halve eeuw. Dit feit werd gevierd met een tweedaags feest rond en op de Amstel. Na het officiële vlag hijsen, de voorwedstrijden en de officiële receptie, was er 's avonds een waterfeest waarbij het club- en sociëteitsgebouw gul verlicht was. Een gondelvaart met versierde wherries sloot de eerste dag af. Een van de leden die aan de Amstel woonde had zijn versierde buiten voor leden opgesteld.

Tijdens de tweede dag vonden internationale roeiwedstrijden op de Amstel plaats. Na afloop waren er prijsuitreikingen en een uitgebreid diner met opnieuw toespraken en ten slotte bal. De Hoop was een deftige club en iedereen mocht dat weten. Het was een vereniging die niet enkel de watersport enthousiast wilde promoten, wedstrijden wilde organiseren en deelnemen aan die van andere verenigingen, maar ze wilde ook nadrukkelijk aanwezig zijn in de hoofdstad en daar een geziene rol spelen. Haar sociëteit was daarom een gewichtige ontmoetingsplaats voor jong en oud uit de betere stand, en natuurlijk ook een plek waar jonge huwelijksrijpe vrouwen uit gegoede kringen hun kansen taxeerden.

In 1874 stelde de in watersportend Nederland leidinggevende vereniging de 'Koninklijke' (KR&ZV) te Amsterdam de eis dat deelname aan roeiwedstrijden enkel mogelijk was voor leden van roeiverenigingen. Noodgedwongen formaliseerden roeivrienden hun avond- en zondagclubjes. Zo hielden in Café Suisse vier kleine roeiploegen onderling beraad en richtten 'eener Roeivereeniging De Amstel' op. Men vond onderdak onder een van de 22 bogen van

³⁶⁴ Crone, *Koninklijke Amsterdamsche Roei- en Zeilveereniging De Hoop, gedenkboek 1848-1948*, 20, 96-102, 108.

de oude Hooge Sluis ter hoogte van het Amstelhotel. Na tien jaar telde De Amstel zeventig leden, begin 20^e eeuw vierhonderd. Nadat de Hooge Sluis vervangen was door een nieuwe, bouwde de vereniging op palen een chaletachtig wit gebouw met vlonders, sociëteit, loods en werkplaats, recht tegenover zustervereniging De Hoop. De finishlijn van de 2000 meter lange wedstrijd baan op de Amstel lag voor de deur. De groeiende botenvloot werd wegens ruimtegebrek bij de werf van de Gebr. Hinlopen aan de Omval ondergebracht.

De Amstel was een burgerroeivereniging met faciliteiten voor leden van haast alle leeftijden, voor zowel recreatief als wedstrijdroeien, en in tegenstelling tot De Hoop, toegankelijk voor lagere ambtenaren en middenstanders. De mannen van het eerste uur waren wel degelijk notabelen en er heerste een pikorde van rangen en standen binnen de sociëteit, maar er waren geen baronnen of jonkheren lid. Zo was voorzitter Willem Hultzer een autoriteit binnen de roeierswereld. Als succesvol zakenman had hij weinig last van tradities en was hij van mening dat sportprestaties standsverschillen konden overbruggen.³⁶⁵

Dat er binnen de Amstel niet alleen wedstrijd werd geroeid, blijkt uit de toertochten die roeiers maakten. Zo waren in die dagen de wimpeltochten geliefd: toertochten die uit trajecten met vaste punten bestonden en die bij het passeren een vlaggetje opleverden. Tijdens sommige tochten kon half Nederland worden rondgeroeid. Dat een aantal roeiverenigingen zich ook zeilvereniging noemde, kwam deels omdat de wherry erg populair was: een elegante en handige roeiboot met een demontabel mastje waaraan een zeil kon worden gehesen. Later werd op de Amstel zelf de gemotoriseerde wherry een bekend verschijnsel.

Op 10 juni 1848 organiseerde de KNYC voor het eerst roei- en zeilwedstrijden op de Maas voor Dordrecht. Deze al uitvoerig besproken watersportvereniging kende ook Dordtsche leden. De wedstriiddag was een groot succes volgens de Dordrechtse Courant: 'Reeds vroeg had de stad zich in feestdosch gehuld en was elk in de weer aan het tooneel geest en leven bij te zetten. De samenwerking van alle standen en rangen was algemeen, en daardoor is de nog weinig talrijke afdeeling te Dordrecht er in kunnen slagen een feest tot stand te brengen dat in luister en ordelijkheid niets te wensen overliet.'

Prins Hendrik was hoogst persoonlijk aanwezig en liet drie van zijn eigen schepen meedoen. De Dordtenaren wonnen enkel in de klassen met andere Dordtenaren als tegenstander, zoals de wedstrijd voor scheepsbarkassen. De vierriemsgiek de *Eersteling*, eigendom van de prins, maakte zijn naam waar en won in zijn klasse. De koninklijke gast 'zat hoogst persoonlijk op stuur'. Een diner met bal toe sloot zoals gebruikelijk de dag af. Nogmaals de Dordrechtse Courant: 'Er werd menige toast ingesteld op de dierbaarste belangen van het Vaderland. Gulle tevredenheid heerschte aan dezen disch, die vermoedelijk nog zoude geduurd hebben, ware het niet, dat er toebereidselen waren gemaakt om het feest te besluiten door een bal in de sociëteit de Harmonie.'³⁶⁶

³⁶⁵ Jubileumboek, 125 jaar Roei- en Zeilvereniging De Amstel, 16.

³⁶⁶ Coumou, (Red.), Lustrumboek: 150 jaar Koninklijke Dordrechtse Roei- en Zeilvereniging, 11-12.

Eind september van het jaar erop namen roeiers uit Dordrecht deel aan de onderlinge wedstrijden van de KNYC op de Maas voor Rotterdam. De ploeg van stuurman en eigenaar van een barkas, Jan van Wageningen, won een eerste prijs: een zilveren bokaal en een 'pak kleren voor iedere jongen'. Het roeikorps van Van Wageningen bestond uit jongens 'uit de mindere en lagere volksklasse', lees: vissers en dekknechten. Twee opeenvolgende jaren van cholera zorgden ervoor dat het verboden was wedstrijden te organiseren. Toen in 1851 de roeidraad weer werd opgepakt en de KNYC het voornemen uitte het jaar erop op de Oude Maas voor Dordrecht opnieuw wedstrijden te organiseren, hakte Jan van Wageningen de knoop door en richtte een eigen Dordrechtse vereniging op. Hij kreeg hierbij steun van de scheepsbouwers A. Schouten en P. Gips, en de reders Blussé, J. Vriesendorp en G. van der Sande. Op 27 oktober schreven iets meer dan honderd mannen zich in het Sociëteitsgebouw de Harmonie als clublid in. De Dordrechtsche Roei- & Zeilvereeniging was een feit. Jan van Wageningen, de initiatiefnemer, nam de taak van voorzitter op zich. Koning Willem III accepteerde het beschermheerschap.

Als doelstellingen van deze prille vereniging golden weer: 'Jonge lieden uit den beschaafden stand de gelegenheid te verschaffen, zich onderling in het roeien en zeilen te bekwamen, het aanwakken van al hetgeen tot het Zeewezen in verband staat, waaronder ook gerekend kan worden het aanschaffen van Vaartuigen, met het doel om mede te dingen naar bijzondere prijzen en premiën op den aanbouw van Vaartuigen gesteld'.

Heren die niet woonachtig waren op het eiland Dordrecht konden zich onder de titel 'vreemdeling' door de leden laten introduceren en inschrijven. Het was volgens artikel 21 ook mogelijk 'vaartuigen te bemannen met matrozen of andere lieden om dezelve te doen deelnemen voor rekening der vereniging aan wedstrijden in en buiten deze stad'. Doel hiervan was om ook gewone jongens uit de lage stand, 'uit de heffe des volks', een kans te bieden roeien en zeilen te leren.

Aldus nam ook de watersportvereniging te Dordrecht in essentie de doelstellingen van de KNYC van Rotterdam over: liefde kweken voor het vaderland en het Oranjehuis; de belangstelling vergroten voor onze zeevaart en scheepsbouw; de betere stand de gelegenheid bieden tot eerlijke competitie op het water; jongens uit het gewone volk kansen bieden als matroos te worden opgeleid voor de marine of de koopvaardij. Dat kenmerkende 19^e-eeuwse besef van nuttigheid en dienstbaarheid aan de natie, en de verheffing van de gewone man door maatschappelijke participatie gold onverwijld ook voor de watersport. Op 5 mei 1852 schreef de Dordrechtsche Courant over de plannen voor de naderende wedstrijden: 'Niet minder dan in 1848 ziet men alle standen meewerken, om aan dit nationale feest luister bij te zetten. De gansche bevolking betoont warme ingenomenheid met eene inrichting, die zoo geheel in het karakter ingrijpt van het Nederlandsche volk, dat boven alles leeft door handel en scheepvaart.'³⁶⁷

'De Dordrechtsche' was, de in 1880 ter ziele gegane KNYC meegerekend, de zevende watersportvereniging van het land en de vijfde roei- & zeilvereniging. De oudere Koninklijke Zeilvereeniging Oostergoo (Leeuwarden) en de Koninklijke Watersportvereniging Sneek

³⁶⁷ Ibid., 13.

waren bij uitstek zeilverenigingen. Wedstrijd- of toerroeien waren in Friesland niet onbekend, maar daar is dan ook alles mee gezegd. Het is een kenmerkend verschil in de pleziervaartontwikkeling tussen Friesland en 'Holland'.

Opvallend is dat de watersportverenigingen in het westen na een enthousiast begin met teruglopende ledentallen te maken kregen, terwijl de verenigingen in Friesland gestadig doorgroeiden. In het westen speelde naast financiële oorzaken mee dat er een aantal nieuwe sporten (zoals cricket, hockey en golf) vaste grond onder de voeten kreeg, serieuze concurrenten voor roeien en zeilen. In Friesland kwam de krimp rond 1885, toen de agrarische sector in zwaar weer raakte. Verenigingen werden gedwongen te bezuinigen en men oordeelde dat wedstrijden organiseren te grote financiële risico's meebracht.

In Leiden en Amsterdam hadden studenten toen al een tijdje het roeien ontdekt en eigen studentenverenigingen opgericht. Het Leidse Njord begon in 1874, andere universiteitssteden volgden. In 1883 vonden studenten het al nodig een nationale studentenroeibond op te richten.

We moeten ons ook realiseren dat watersportverenigingen ondanks de aanvankelijk patriottische idealen lokale verenigingen waren, hun eigen belangen voorop stelden en dat hun leden uit de eigen stad of streek kwamen. Daarom was immers het plan van prins Hendrik om tot een algemene Nederlandse vereniging te komen onder de hoede van de KNYC mislukt. Dit ondanks zijn hernieuwde poging in 1865 toen hij prijsvragen uitschreef voor de bouw van schepen, en frisse plannen bedacht om jonge lieden uit de hogere en de lagere maatschappelijke klassen een maritieme opleiding te bezorgen. De vertegenwoordigers van negen watersportverenigingen togen ten paleize in den Haag en namen beleefd aan de besprekingen deel. Er werd zelfs een Koninklijke Vereeniging voor het Zeewezen opgericht. Traditiegetrouw werd de dag afgesloten met een diner.

Maar ondanks het collectieve welwillende oor voor de prinselijke goede bedoelingen, de nationale vereniging kwam er niet. Integendeel, de dominante Koninklijke Nederlandsche Roei & Zeilvereniging van Amsterdam wenste haar macht vast te houden. Ook het Friese 'Oostergoo', 'Sneek' en 'Workum' maakten bezwaar uit angst zelfstandigheid te verliezen, en zij voerden naarstig met elkaar overleg over een gezamenlijk Fries standpunt. Ernst Crone zou veel later in 1973 over deze ontwikkeling in het jubileumboek van 'de Koninklijke' schrijven: 'In de jaren zestig hadden de roei- en zeilverenigingen niet meer het karakter van de Kon. Ned. Yacht Club. Zij waren autonome verenigingen geworden, die plaatselijk het roeien en het zeilen bevorderden, maar zich niet meer toededen op het vervullen van het ideaal, dat aan de initiatiefnemer voor ogen had gestaan. Diens nieuwe initiatief vond geen bodem meer in de sportwereld van toen.'³⁶⁸ De genoemde malaise bij de watersportverenigingen na het aanvankelijk optimistische begin, zoals gezegd eerst in het westen en daarna in Friesland, bracht in zijn kielzog een hernieuwde start met veelal een nieuw bestuur, deels nieuwe leden en een uitbreiding van de vloot met zich mee. Ook de doelstellingen van de verenigingen werden aan de veranderende tijd aangepast. Zo werden

³⁶⁸ Van Slooten, 'Oostergoo', 36-37.

bij 'de Dordrechtse' in 1908 de statuten herschreven en schafte men definitief het gebruik van beroepsroeiers af. Het moderne verenigingsdoel luidde nu rechttoe rechtaan: 'de beoefening en bevordering van de roei-, zeil- en andere sport op het water'. Dat 'andere sport op het water' sloeg op de snel populair wordende motorboot, waarover later meer. Die verschuiving van de aanvankelijke basisdoelstelling waarbij algemeen nut, vaderlandsliefde en zeemanschap centraal stonden, richting 'watersportbevordering' en later 'watertoerisme' zijn, zo mogen we aannemen, in de statuten van alle oude watersportverenigingen terug te vinden. Immers, de ontwikkeling van de eerste twee generaties watersportverenigingen volgde een vergelijkbaar patroon.

Watersportvereniging Frisia werd op 28 september 1860 in de herberg 's Lands Welvaren te Grou door een groepje bevriende zeilende notabelen uit de lokale zakenwereld opgericht; mannen die elkaar kenden, een zeilboot bezaten en elkaar in hun vrije tijd op het water troffen.³⁶⁹ In het kielzog van andere verenigingen belegde men een eerste algemene vergadering aan de hand van een aspirant-ledenlijst. Men koos een bestuur; de initiatiefnemer, een gezagsvolle en welgestelde watersporter, werd niet zelden voorzitter. Men verzocht de koning schriftelijk om goedkeuring, diens secretaris schreef een brief terug en wenste de nieuwe vereniging namens de koning een waardige toekomst toe. Diens broer prins Hendrik bleek bereid beschermheer te worden. Vanzelfsprekend spraken de statuten over het 'geliefde Vaderland', over 'onze rijke Scheepvaart en Scheepsbouw' en het opwekken van de lust voor varen bij jonge mannen. Vaak organiseerde het bestuur nog in hetzelfde jaar een eerste wedstrijddag.

Voor Frisia was woensdag 18 september 1861 zo'n dag. Er werd in zes klassen om prijzen gezeild. Vracht- en beurtschepen (waaronder het door 'Eeltjebaas' gebouwde veerschip *Ebelina*), grote en kleine jachten en boeiers, grote en kleine boten, en schouwen. Een paar tonnen op de Sytebuurster Ee, het Pikmeer en het Biggemeer gaven de te zeilen route aan. De publieke belangstelling op de oevers was overweldigend. Omdat het dorp Grou op een schiereiland lag en haast iedere bewoner vertrouwd met boten was, toonde het publiek zich, anders dan de spreekwoordelijke beste stuurman aan wal, deskundig. Ook in Grou logen de prijzen er niet om. De eerste prijzen varieerden van een pendule met twee kandelaars tot

³⁶⁹ Er bestaan uitzonderingen op de regel. De Lemster watersportvereniging De Zevenwolden is er een. Al in de zomer van 1847 liet 'Lemmer' op de Zuiderzee zes veerschepen tegen elkaar zeilen om prijzen. De zomer erna lukte het twee klassen op het water te brengen: veerschepen en scheepsbarkassen (waaronder sloepen, boten en jachten). Maar na 1851 was het met het wedstrijdzeilen alweer gedaan; van de gewenste traditie dreigde niets terecht te komen. Tot een hardzeildag op 1 augustus 1864 op de agenda van de gemeenteraadsvergadering stond. Het college van B & W wilde dat jaar de kermis meer luister bijzetten, het liefst met het oude volksvermaak, een harddraverij. Maar er waren mannen in de zaal die een zeilpartij prefereerden 'dewijl Lemmer eene zeeplaats is en dit feest vele menschen herwaarts zoude lokken'. Het gemeentebestuur van Lemsterland nam dit idee over en schreef zeilwedstrijden uit. De dag verliep tot ieders tevredenheid. Na de prijsuitreiking besloten een paar aanwezigen een zeilvereniging op te richten. Ook na de officiële oprichting van De Zevenwolden op 1 augustus 1865 organiseerde het gemeentebestuur nog eenmaal de hardzeildag. Daarna nam de vereniging dit over. Zie Blom, *De Zevenwolden 1865-1990*, 6.

een zilveren inktstel. Afgezien van de dip door de agrarische crisis en de terugloop van het aantal leden, vertoonde ook bij Frisia het ledenaantal rond 1900 weer gestadige groei. Was aanvankelijk een op de dertig inwoners van Grou lid van de vereniging, in 1981 was met 530 leden een op de tien Grousters lid. Niet alleen het ledental floreerde, de botenaantallen deden hetzelfde en het aantal wedstrijdklassen verdrievoudigde. Wat bleef was het feestdag-karakter: kermis, markt, het plaatselijke harmoniekorps met voorop het voltallige Frisia-bestuur met de verenigingsvlag marcherend door de straten. 's Avonds diner, bal en vuurwerk. Ook landelijk is dit beeld te zien.

Eind 19^e eeuw zijn de verenigingsdoelen bijgesteld. De Koninklijke Watersportvereniging Frisia laat in 1912 haar doelstelling meer met de nieuwe tijd stroken: 'Het doel der Vereeniging is de bevordering van de Zeilsport'.

Een halve eeuw later volgde opnieuw een bijstelling: 'De vereniging stelt zich ten doel de bevordering van de watersport en van het toerisme te water in alle vormen'.³⁷⁰

7b. Ballotage

'Amsterdam, 16 juli 1874' staat er als datum boven de brief. De verdere tekst luidt: 'Amice, Doet mij s.v.p. het genoegen voor mij 'de Hoop' voor te hangen voor de aanstaande ballotage, Jhr. Q.C.J. van Andringa de Kempnaer, Jhr. H. Baud. Eerstgenoemde woont in de Kalverstraat boven Ketting, laatstgenoemde woont op de hoek Singel en Koningsplein naast de Groene Lamp. Ik ga eenige tijd uit de stad anders zoude ik U die last niet willen bezorgen. Excuses voor de veroorzaakte moeite en bij voorbaat mijn dank. Met alle Achtung'.³⁷¹

Vermoedelijk stelde men bij de Koninklijke Amsterdamsche Roei & Zeilvereeniging jaarlijks een lijst op met namen en adressen van kandidaat-leden, mits er gegadigden waren. Zo nam Lebesque in zijn artikel over ballotage zowel een stembiljet als een ballotagevergadering op. Het stembiljet met de beroepen, namen en adressen van kandidaat-leden, plus de namen van de voorstellers, is gedateerd 6 april 1909 en bevat 25 namen. In een ballotagevergadering van 30 juli 1914 werd aan de hand van twaalf stembiljetten over de nieuwkomers gepraat. Ook in die vergadering werden alle kandidaten aangenomen. De

³⁷⁰ Van de Mei, *Onder wapperende wimpels door de Grouster weagen, KWV Frisia 125 jaar, 1860-1985*, deel 1. Het is niet bekend of, in tegenstelling tot Frisia te Grou, de 'Zeilvereeniging Sneek' voor haar statuten ook uit de patriottische doelstellingen van de KNYC van prins Hendrik heeft geput. Het eerste notulenboek van de vereniging raakte immers zoek. Feit is dat al vanaf de oprichting in 1851 over 'door onderlinge samenwerking de instandhouding en bloei der jaarlijkse hardzeilerij bevorderen' werd gesproken. Sneek was ver verwijderd van Rotterdam en had als zeilstad een eigen wedstrijdtraditie. In een gedenkschrift uit 1913 ter gelegenheid van de honderdste jaarlijkse wedstrijd wordt de wens uitgesproken dat de Zeilvereeniging Sneek 'voort mag gaan op den weg dien zij zich heeft gekozen om menschen uit duffe steden te leiden naar de reine, heerlijke natuur'.

In de statuten van de Sneker Zeilclub, opgericht in 1902 door enkele heren verwoede zeilers die vonden dat één wedstriiddag per jaar en één zeilvereniging voor Sneek te weinig was, valt als doel te lezen: 'a. de zeillust bevorderen, b. daardoor de gezelligheid uitbreiden'. In 1981 fuseerden beide verenigingen overigens en werd de nieuwe naam Koninklijke Watersportvereniging Sneek. De vernieuwde doelstelling luidde daarna: 'Het bevorderen van de watersport in de meest uitgebreide zin.'

³⁷¹ Lebesque, 'Ballotage' in: Van Horn, 158.

Hoop was een deftige watersportvereniging en wilde dat graag zo houden. Alle mannen op de lijsten hadden beroepen met aanzien, variërend van handsemployé tot inspecteur van politie, van ingenieur tot commissionair van effecten of directeur van een suikerfabriek. Ook studerenden meldden zich aan: gymnasium- en hbs-leerlingen. Vanzelfsprekend kwamen de woonadressen overeen met de stand: Vondelstraat, Keizersgracht, Weteringschans, Kloveniersburgwal, Rokin, Willemsparkweg en dergelijke.

Tijdens de eerste vier decennia van haar bestaan werden de werkende leden van De Hoop, dus de mannen die daadwerkelijk roeiden, dubbel geballoteerd; als gewoon lid en als roeiend lid. Tot ver in de jaren 20 van de vorige eeuw balloteerde de ledenvergadering. Daarna besliste de ballotagecommissie over toelating van de heren. Meningsverschillen en echte twisten ontstonden bij grensgevallen. Lieden uit de lagere stand, zoals winkeliers, handelsreizigers en telefonistes, konden geen lid worden. Ook een zeeofficier, hoewel gedecoreerd met de Militaire Willemsorde, werd in 1865 maatschappelijk te licht bevonden. En een jongedame werd in 1916 afgewezen omdat haar vader apotheker was, een ordinaire pillendraaier.³⁷² Dat de leden van een ballotagecommissie hoogst serieus konden worstelen met hun ja of nee tegenover een mogelijk kandidaat-lid, bewees het voorval van een meisje dat toegaf dat haar ouders aan sport hadden gedaan. Concreter: aan korfbal, een volkssport, en in de ogen van de oude De Hoop een proletensport.

Even een sprongetje voorwaarts in de tijd. In 1965 trad een nieuw bestuur aan met Arie Landaal als voorzitter, en als gevolg van die nieuwe gezichten ging er een nieuwe wind waaien; er moest een geheel nieuwe ballotage komen en de huisbezoeken werden definitief afgeschaft. Landaal memoreerde daarbij dat het in het verleden binnen De Hoop al genoeg was om te worden afgewezen als je bij het kennismakingsbezoek je theekopje vasthield met de pink omhoog. Waarmee natuurlijk niet wordt beweerd dat De Hoop nadien iedereen welkom heette. Er bleef een versoepeld toelatingssysteem over waarbij oud-leden voor een soort garantiestelling zorgden.

Victor Lebesque verhaalt hoe hij in het voorjaar van 1976 zelf op een namiddag in het Sociëteitsgebouw als kandidaat-lid van De Hoop voor de nieuwe ledencommissie, bestaande uit drie oudere dames, verscheen.

‘Jongeman’, had een van de dames gezegd, ‘er wordt hier heel wat meer gedaan dan alleen maar roeien’. Die opmerking kreeg al dadelijk toelichting. ‘Er wordt bij De Hoop ook gebridget, ge-thee-dansant, geborreld en gedineerd en er worden hier fameuze feesten gehouden. De Hoop is niet zomaar een sportvereniging, De Hoop is een intens sociaal gebeuren.’

En passant werd het kandidaat-lid gevraagd of hij iets wilde gebruiken.

³⁷² Dames konden vanaf 1915 lid van De Hoop worden. Zij werden, in tegenstelling tot heren, nog lange tijd geballoteerd door het bestuur. Aan de rol en de positie van vrouwen binnen de watersportverenigingen, en trouwens ook binnen de wereld van de watersport als geheel, valt een interessante aparte studie te wijden. In dit proefschrift zal ik slechts sporadisch aan de achterstelling van vrouwen refereren.

‘Het was al tegen vijven en een pilsje zou er wel ingaan, maar mijn engelbewaarder fluisterde me in dat ik om een kopje thee moest verzoeken. Achteraf bleek dat ik een slechte beurt zou hebben gemaakt als ik om pils had gevraagd. Volgens de De Hoop-mores bestel je geen pils maar ‘een biertje.’³⁷³

Bij watersportvereniging De Hoop kwam een mens niet zomaar binnen. Je moest toch wel echt passen ‘bij ons soort mensen’. In 1976 is besloten de opgeworpen drempel met het doel te selecteren niet meer ballotage te noemen, zonder een alternatieve term te introduceren. De oude procedure van voldoende stemmen achter je naam op de kandidatenlijst zien te vergaren werd afgeschaft. In plaats daarvan kwam een invitatie de sociëteit te bezoeken voor een kennismakingsgesprek met een nieuwe ledencommissie. Wie niet geschikt werd bevonden, kreeg de raad ‘zich ook eens bij een andere watersportvereniging te oriënteren’.

Halverwege de jaren 80 was de ballotage bij De Hoop formeel van de baan. De reden voor afschaffing was niet een nieuw emancipatorisch denken, maar economische noodzaak. De gemeente Amsterdam wilde met flinke subsidies voor verenigingen over de brug komen op voorwaarde dat iedere Nederlander lid kon worden. Het dak van het verenigingsgebouw annex sociëteit lekte, ook moest er een nieuw vlot komen.³⁷⁴

Al geruime tijd wenste De Hoop niet alleen in woorden maar ook in daden elke vorm van discriminatie af te wijzen.³⁷⁵ Wat niet wil zeggen dat De Hoop van haar exclusieve imago af is. Ook vandaag de dag is ‘de gewone man of vrouw’ geen lid. Tussen ‘wat moet kunnen’ en wat praktijk is gaapt de bekende kloof.

Vrij Nederland-journalist Gerard Mulder kwam tot de ontdekking dat hoewel de ballotage bij De Hoop was afgeschaft, de leden van 1912 wat betreft sociale lagen niet of weinig verschilden van die van 1982.³⁷⁶ Nog steeds waren het (adjunct)directeuren, hoogleraren, advocaten, medici, kaderpersoneel van banken en verzekeringsbedrijven, ingenieurs en architecten, die lid waren. Dit ondanks het feit dat de gemeente Amsterdam tientallen jaren achtereen roeilessen voor arbeiderskinderen had gesubsidieerd in de hoop de sport uit de elitaire sfeer te halen. Kennelijk had De Hoop zichzelf onverstoortbaar weten te reproduceren.³⁷⁷ Misschien is de ware boosdoener ‘de wet van de natuurlijke ballotage’, te

³⁷³ Ibid., 159. Victor Lebesque was journalist bij de Volkskrant, voor het De Hoop-publiek een ‘rooie krant’.

³⁷⁴ Ibid., 166.

³⁷⁵ De Hoop had niet enkel de reputatie een ‘kakvereniging’ te zijn, ze was ook anti-Joods. Daarin stond deze vereniging overigens niet alleen, ook De Amstel en Willem III waanden zich te deftig voor Joodse leden. Om roeiers van Joodse huize een sportief onderdak te bieden, werd mede daarom in 1907 de Roei- en Zeilvereniging Poseidon opgericht. In het jubileumboek van De Hoop, *150 jaar roeien*, wordt op die discriminatie van Joden en de pogingen van dat anti-Joodse imago af te komen uitvoerig ingegaan.

³⁷⁶ Mulder kreeg van De Hoop toestemming om een paar weken ‘observerend en participierend als een antropoloog’ aan het verenigingsleven deel te nemen, ondanks dat het bestuur was gewaarschuwd dat een ‘rooie journalist’ de als conservatief beschouwde Amsterdamse roeivereniging kritisch onder de loep wilde nemen om erover te publiceren. Maar de voorzitter besloot na overleg de deuren te openen. Het artikel van Mulder verscheen op 15 mei 1982 in Vrij Nederland. De Hoop vroeg later zelf aan Vrij Nederland toestemming om genoemd artikel in haar jubileumboek op te mogen nemen.

³⁷⁷ Ibid., 229.

vergelijken met het zogenoemde 'glazen plafond' waarover we praten als het de onzichtbare belemmeringen voor vrouwen betreft om in Nederland in topposities te komen. Ook De Hoop ontkwam er kennelijk niet aan. Wie zich er niet thuis voelt gaat na verloop van tijd weg, concludeerde de Vrij Nederland-journalist.

Het jubileumboek van de Koninklijke De Hoop 1848-1998 opent met een fotogalerij met de namen van de leden van de koninklijke familie die een erefunctie bij de vereniging bekleedden: voorop koning Willem III, beschermheer vanaf 1852, gevolgd door prins Hendrik, die drie jaar daarvoor erelid werd; vervolgens prins Willem van Oranje, koningin Emma, koningin Wilhelmina, prins Hendrik (echtgenoot van Wilhelmina), koningin Juliana en koningin Beatrix.

Het predikaat 'koninklijk' verkreeg De Hoop in 1908. De Nederlandse watersporthistorie bracht al met al 15 koninklijke verenigingen voort, inclusief de KNYC te Rotterdam die geen lang leven was beschoren. Zij was immers dankzij de prinselijke initiatiefnemer al vanaf haar oprichting 'van koninklijken bloede'. Alle koninklijke watersportverenigingen stammen grofweg uit de eerste halve eeuw van de moderne watersport. Ze zijn of waren dan ook allen deftig, en onderscheidden zich graag ten opzichte van de meer 'gewone' verenigingen. De ballotages waren navenant streng. Wat niet wil zeggen dat andere watersportverenigingen geen ballotage kenden. Iedere vereniging hanteerde wel een vorm van ballotage, nadrukkelijk of meer terloops, zoals ook iedere vereniging statuten en bepalingen kende, een vergelijkbare organisatievorm, activiteiten en feesten, een clubvlag, een clublied, blauwe blazers en petten en grijze pantalons; dus een traditie, een clubcultuur en sfeer. 'Wie zich niet thuis voelt gaat weer' gold en geldt voor iedere watersportvereniging.

De Koninklijke Zeilvereniging Oostergoo koestert haar traditie op het scherpst van de snede. Deze op een na oudste zeilvereniging van ons land tracht als geen andere watersportvereniging haar rijke historie te eren. Oostergoo doet er veel aan om als herenzeilclub haar 19^e-eeuwse karakter te behouden. Als zeilvereniging wortelt ze in welgestelde, standsbewuste Friese families, die van generatie op generatie in het bezit zijn geweest van een boeierjacht of Fries jacht. Dat standsbewustzijn werd in 1973 fraai geïllustreerd door secretaris H.G. van Slooten, toen hij met verholten trots, halverwege een schets van het 150-jarige bestaan van 'zijn' vereniging de ledenlijst weergaf onder de titel 'Wie waren er nu lid?'³⁷⁸ De lijst begint bij de notulen van de eerste vergadering van 21 september 1848, in de herberg op de Bergumerdam: Van Eysinga, Van Heemstra, Van Welderen Rengers, Van Limburg Stirum, Van Haersma de With, Van Idsinga, Beekhuis, Bolman, Buma. Daar konden, volgens Van Slooten, een aantal later gearriveerde leden nog aan toegevoegd worden: Rinia, Van Nauta, Mulier Manger Cats, Van Sminia, Van Sytsema, Ypey en Van Panhuys. Ook de twintigste eeuw liet een imposante ledenlijst zien, aldus Van Slooten: Linthorst Homan, Buisman, Bokma, Van der Meer, Stoop, Witsen Elias, Van Slooten, Boltje. Het waren beslist niet alleen Friezen die lid waren; ook 'Hollanders' bleken trouwe

³⁷⁸ Van Slooten, 92.

Oostergoo-leden te zijn: Lebret, Van den Heuvel, Van Waning. De laatste vond bij Oostergoo een vruchtbare bodem voor zijn pogingen zeilend 'oud hout' van de ondergang te redden. Die hang naar vormelijkheid, stand en traditie is tot op de dag van vandaag bij Oostergoo af te lezen aan het dragen van voorgeschreven clubkleding tijdens bijeenkomsten, het dragen van het clublintje op de linkerrevers en het dragen van een clubstropdas en petten door bestuursleden. De hoogte van de pet toont de rang van het bestuurslid, het insigne aan een lint op de borst onderscheidt het bestuurslid van een gewoon lid. Ook het eten van spiegeleieren met spek op witbrood voorafgaand aan de jaarvergadering in Hotel Oostergoo te Grou, met zijn hilarische toespraak van de voorzitter, is vaste traditie. Maar bovenal onderscheidt Oostergoo zich met een zeldzame vloot van ronde en platbodempjachten van een aantal leden: 'oud en nieuw hout', schitterend gelakt en gepoetst, uniek varende erfgoed. Oostergoo is dan ook niet voor niets een actieve behoudsvereniging die aan de wieg stond van de Stichting Stamboek Ronde en Platbodempjachten. Dat het Fries Statenjacht *Friso* steevast een keer per jaar met de Oostergoo-vloot meezeilt laat zich raden. Oostergoo ontkwam sinds de jaren 90 van de vorige eeuw overigens niet aan een 'derde invasie van 'Hollanders',³⁷⁹ tegelijk een nieuw type zeilers, de *nouveaux riches*. 'Amsterdammers die goed geld hebben verdiend, voor de verandering een lemsteraak hebben aangeschaft en het wel apart vinden om van zo'n rare Friese zeilclub lid te zijn', zo leeft het beeld in de watersportwereld. Ook motorbootvaarders kunnen vandaag de dag lid worden, of mensen die niet varen en geen jacht bezitten. 'Mits je maar hart voor hout hebt', werd mij verzekerd tijdens een bijeenkomst in Grou. Ontwikkelingen die door oudere leden met lede ogen worden aangezien. Maar tradities zijn hardnekkig. Zo lukt het de heren van deze unieke Friese watersportvereniging nog steeds tijdens speciale bijeenkomsten, wanneer de schepen bijeenliggen, paling met aardbeien en slagroom te eten, weggespoeld met champagne of perlwijn. Vanzelfsprekend ontbreekt de dronk op het Huis van Oranje daarbij niet. De gevoerde ballotage bij Oostergoo is streng. Vijf actieve leden stellen een aspirant-lid voor. Vroeger ondernam het bestuur zelf actie. Toen was gevraagd worden de enige mogelijkheid om als lid toe te treden. Zelf kenbaar maken dat je bij Oostergoo wenste te horen was dé manier om afgewezen te worden. Oostergoo-lid zijn was immers een bijzonder voorrecht, enkel passend bij een heer van stand. Een voorrecht dat maatschappelijke deuren opende.³⁸⁰

³⁷⁹ De 'tweede invasie' vond plaats op de succesvolle zeildagen van 4 en 5 juli 1953 te Grou. Zeilvereniging Oostergoo en de Commissie Stamboek Friese Ronde Jachten van het Fries Scheepvaart Museum te Sneek hadden een reünie georganiseerd van ronde Friese jachten. Van de in totaal veertig schepen kwamen er vijftien uit het westen. Twee jaar later werd uit de commissie de stichting Stamboek Ronde en Platbodempjachten opgericht. Zie Vermeer, *De Boeier*, 180.

³⁸⁰ Oostergoo is een herenclub. De vereniging kent geen vrouwelijke leden. In het verleden werden hooguit weduwen van overleden bestuursleden als 'cryptoleden' beschouwd. Wel heeft de vereniging sinds 2009 een vrouwelijk erelid. Zij ontving het erelidmaatschap plus een Oostergoo-penning wegens haar grote inzet bij de organisatie van zeilwedstrijden in Friesland van ronde en platbodempjachten.

‘Oostergoo’ te Grou, ‘de Koninklijke’ te Muiden, ‘De Hoop’ te Amsterdam, ‘De Maas’ te Rotterdam, ‘De Dordrechtse’ te Dordrecht, het zijn alle watersportverenigingen die nog herkenbaar zijn voortgekomen uit de maatschappelijke bovenlaag, nog steeds balloteren, contacten hebben met leden van de koninklijke familie naast die met zakelijke, ambtelijke of politieke elites.

Maar de samenleving van na 1850 kende ook een beperkte middenklasse. Zeilers uit deze maatschappelijke middenmoot organiseerden eveneens hun liefhebberij, naar het voorbeeld van de elite.

De Lemster watersportvereniging De Zevenwolden laat ik hier als middenklassevoorbeeld dienen.³⁸¹ De eerste voorzitter van deze vereniging was schoolopziener jonkheer mr. F.H. van Beyma thoe Kingma.

Lemmer is altijd een relatief arm Zuiderzeedorp geweest, bevolkt door vissers, ambachtslieden en neringdoenden met hun gezinnen. Het dagelijks brood werd verdiend met visvangst en visverwerking, scheepsbouw, palingroken, nettenfabricage, timmer- en schilderwerk en een winkelstand. In het bestuur van De Zevenwolden namen vooral ondernemers uit Lemmer plaats; mannen die tot de notabelen behoorden, een boot hadden en graag wedstrijd zeilden. Opmerkelijk was dat het gemeentebestuur het initiatief nam Lemmer ‘meer op de kaart te zetten’ door zeilwedstrijden toe te voegen aan de jaarlijkse volksvermaken. Pas nadat was gebleken dat vooral het zeilfestijn voldoende publiek had getrokken, de sfeer het dorp goed had gedaan, en burgemeester en wethouders hadden geconcludeerd dat ‘de Zeilvereniging zich zelve kon redden’, nam particulier initiatief de organisatie en de verantwoordelijkheid over. De oprichters zullen zich de eerste jaren overigens meermalen achter de oren hebben gekrabd. Na een voorspoedig begin ontstond er intern geharrewar en liep het verenigingsenthousiasme terug. Toch overleefde De Zevenwolden, in tegenstelling tot de jonge zeilverenigingen van Harlingen, Hindeloopen en Stavoren.

Ook De Zevenwolden was op allure gesteld, en ook in Lemmer balloteerde het bestuur nauwgezet: leden konden een aspirant-lid voordragen. De allure was zichtbaar door het instellen van insignes die niet alleen het lidmaatschap kenbaar maakten, maar ook binnen de club de rangen verduidelijkten. Deze onderscheidingstekenen waren in het reglement opgetekend. Zo droegen leden bij speciale gelegenheden een lint in de kleuren van het wapen van De Zevenwolden, waaraan een zilveren zeilend jacht hing. De keurmeesters,

Bestuurslid de heer Rienk Wegener Sleeswijk vertelde me tijdens een interview: ‘Iedere vrouw die zich aanmeldt behoort lid te kunnen worden. Anderzijds, we koesteren Oostergoo als herenclub wel erg, het is gezellig zo. Maar het moment komt dat een vastberaden vrouw zegt: ‘Ik word lid, anders span ik een kort geding aan’. De vereniging heeft dan geen schijn van kans dat tegen te houden. Het onderwerp vrouwen is een kruik die net zo lang te water gaat tot hij barst.’

³⁸¹ Zoals vaker in ons land gebeurde, is ook de huidige watersportvereniging De Zevenwolden een fusie van twee verenigingen: de in 1865 opgerichte Zeilvereeniging De Zevenwolden, waarvan na 1910 ook motorbootvaarders lid waren, en de in 1934 opgerichte Watersportvereniging Lemmer. In 1967 gingen beide verenigingen samen.

onontbeerlijk bij wedstrijden, droegen een oranje lint rond hun hoed. Bestuursleden waren te herkennen aan het vergulde jacht met lint op de borst. Het lijkt wel alsof de Lemster mannen destijds niet wilden onderdoen voor hun collega's van 'Oostergoo' en 'Sneek,' en dus enkel de traditionele blauwe blazer met koperen knopen te gering achtten. Zo begaven de bestuursleden, voorzien van hun onderscheidingsteken, en hun dames en genodigden, zich jaarlijks aan boord van de gehuurde stoomboot om op de eerste rang de zeilwedstrijden gade te slaan. Toeschouwers die het betalen konden en wilden, kregen toegang tot de tweede rang: de havendam. Het gewone volk zal toen weinig van de jaarlijkse wedstrijden hebben kunnen zien. Er werd veraf, op open zee gestreden.³⁸²

Vermeldenswaard is dat de Zuiderzee en daarmee het wedstrijdterrein voor de voordeur van Lemmer lag, waardoor de wedstrijden van De Zevenwolden een deels 'zoute' geschiedenis kennen. Beurtschepen, veerschepen en vooral vissersschepen plachten aan de jaarlijkse wedstrijden deel te nemen. Daardoor waren nogal wat deelnemende zeilers beroepsschipper, gewend aan racen tegen de klok. Dit in tegenstelling tot de plezierzeiler en de zondagszeiler.

Lemmer had een aanzienlijke vissersvloot en voor de wedstrijden van De Zevenwolden schreven zich naast skûtsjeschippers ook vissers in. Omstreeks 1880 maakte de Zuiderzeevervisserij een explosieve groei door, zij het van korte duur. Men ving een aantal seizoenen achtereen de nodige ansjovis. In 1892 stonden in de gemeente Lemsterland 84 vissersschepen geregistreerd. Het is dan ook geen toeval dat juist in Lemmer kort na 1900 het bekende scheepstype, de lemsterak, tot ontwikkeling kwam.

Die uitbreiding van de vissersvloot had op de lokale zeilsport een positief effect. Met welgevallen zag men vissersschepen aan de wedstrijden deelnemen. Temeer daar rond 1900 diverse zeilverenigingen, zelfs befaamde, amper hun hoofd boven water wisten te houden en de wedstrijden met alle feestelijkheden eromheen voor een beter gevulde kas zorgden, mits het weer meewerkte. Omdat de prijzen voor beroepsschippers hoog waren, deden ook vissers uit Elburg en Marken mee. Deelnemende vissersschepen werden jaren achtereen als het visitekaartje van De Zevenwolden beschouwd.³⁸³ Het moet een spectaculair gezicht zijn geweest, die botters, hoogaarzen en lemsteraken, te vergelijken met het moderne skûtsjesilen.

Maar er rezen wel problemen bij de succesformule die De Zevenwolden hanteerde; de tegenstelling beroeps- en plezierschippers begon zich te wreken. De burgerplezierzeilers knokten voor de eer en een zilveren aandenken, terwijl beroepsvissers en vrachtschippers streden voor geld om hun boterham te spekken. Dat de 'mentaliteit' tussen recreanten en kostwinners daarbij verschilde laat zich raden. En al kwamen jachten en beroepsvaart in verschillende categorieën uit, ze zaten regelmatig in elkaars vaarwater.

Aanvaringen waren geen zeldzaamheid.

Het bestuur van De Zevenwolden zond in haar begintijd met het oog op de jaarlijkse hardzeildag op de eerste woensdag van september, niet alleen brieven naar zusterverenigingen maar ook naar prins Hendrik in Den Haag en naar de commissaris van de

³⁸² Blom, *De Zevenwolden, 1865-1990*, 10-11.

³⁸³ Blom, 26.

koningin in Friesland, baron Jan Ernst van Panhuys te Leeuwarden. De commissaris werd dan steevast van de aanstaande wedstrijden verwittigd, de prins daarentegen nadrukkelijk uitgenodigd. Afhankelijk van de status van de geadresseerde tekende de voorzitter of de secretaris.

Prins Hendrik kwam nooit opdagen. In plaats daarvan liet hij zijn schipper en knecht met zijn schokker, *De Watergeus*, een keer aan een wedstrijd deelnemen. *De Watergeus* zeilde in 1871 in de klasse 'Pleiziervaartuigen', trof twee tegenstanders en won de premie. Winnaar werd een zekere Frans Schol uit Amsterdam met zijn jacht *Fantasie*. Van de jaarlijkse wedstrijddag deed Siep Haarsma, de secretaris, na afloop keurig met kroontjespen verslag en stuurde die trouw naar de prins.³⁸⁴

In de zomer van 1948 bezocht de koninklijke familie met hun motorjacht *Piet Hein* de Sneekweek en daarmee de Koninklijke Zeilvereniging Sneek.³⁸⁵ Koninklijke Zeilvereniging Oostergoo had ooit twee beschermheren van koninklijken bloede: prins Hendrik en prins Bernhard. Deze vereniging kreeg in haar lange bestaan meermalen leden van het koninklijk huis op bezoek. Datzelfde gold voor een handvol watersportverenigingen in het westen van het land. De geschiedenis van watersportverenigingen is een sociaal-culturele geschiedenis. Daarover later meer.

7c. Friesland en 'Holland'

De watersport in Nederland kreeg in 1846 een nieuwe vorm. Dankzij lokale verenigingen, geïnitieerd en opgericht door zeilers en roeiers uit de burgerij, werden oude taken in een formeel en wettelijk kader geplaatst. Verenigingen organiseerden voortaan de feestelijke wedstrijden. Lidmaatschapsgelden, giften en toegangsprijzen vulden de kas, en vrijwilligers verrichtten het werk. Naast het organiseren van wedstrijden en toertochten en het deelnemen aan die van andere verenigingen, faciliteerden verenigingen de watersport door de aanschaf van eigen boten, de realisering van een clubgebouw, een haven met ligplaatsen en een botenhuis, en door het verzorgen van roei- en zeilinstructie en het uitwisselen van ervaringen. Propaganda maken voor de watersport stond bij alle watersportverenigingen hoog in het vaandel.

De klassieke driedeling van de samenleving in een hogere, een middelste en een lagere maatschappelijke klasse was vanaf het prille begin bij watersportverenigingen terug te vinden. Zo ontstonden er eliteverenigingen met (ere)leden van het koninklijk huis of lagere adel, met vermogende en invloedrijke reders en scheepsbouwers, directeuren van grote ondernemingen en advocaten. Minder status hadden de eenvoudige verenigingen die werden bevolkt door kleine zelfstandigen en kooplui, ambtenaren, leerkrachten en geschoolde voormannen. De maatschappelijke onderlaag maakte geen deel uit van de georganiseerde watersport. Niet zozeer de contributie, die aanvankelijk juist laag was, wierp een drempel op, maar het feit dat sport, en zeker watersport het imago had chic en exclusief

³⁸⁴ Wedstrijdverslag 11 september 1871, Archief De Zevenwolden.

³⁸⁵ Sinds de fusie met de Sneker Zeilclub in 1981 heet de vereniging Koninklijke Watersportvereniging Sneek.

te zijn en daardoor 'niets voor ons soort mensen'. Binnen de verenigingen zelf kwam maatschappelijk onderscheid naar voren doordat notabelen plaatsnamen in het bestuur. Ook tussen watersportverenigingen bestonden statusverschillen. Vergelijk de Koninklijke Amsterdamsche Roei- en Zeilvereeniging De Hoop aan de Amstel maar met de Watersport Vereniging Amsterdam (opgericht in 1918) aan de Nieuwe Meer. Deze laatste is een vereniging waarvan de leden metsel-, timmer-, schilder- en laswerk verrichtten en een starttoren bouwden, een riolering aanlegden, palen heiden en steigers bouwden. Of vergelijk de Watersportvereniging Drachten-Veenhoop³⁸⁶ met de Koninklijke Watersportvereniging Sneek, die de Sneekweek in handen heeft.

Na die succesvolle start van de eerste watersportverenigingen kwam de klad erin. Oorzaak was, naast het overlijden in 1879 van de grote promotor en sponsor van de watersport, prins Hendrik, de Grote Landbouwcrisis tussen 1880 en 1895. Door de snelle stoomvaart importeerden Europese landen steeds meer Amerikaans graan, waardoor de prijzen sterk daalden en de boerenstand snel verarmde, eerst in het westen van het land, gevolgd door Friesland. Vooral in deze provincie sloeg de agrarische crisis hard toe, met faillissementen en emigratie tot gevolg. Zelfs het bestuur van de Zeilvereeniging Sneek kon in 1903 niet meer dan twee bestuursleden vinden voor het vele verenigingswerk dat gedaan moest worden.³⁸⁷ Wat vooral in de steden in het westen meespeelde, was het gegeven dat de 19^e eeuw nogal 'sportminded' eindigde en nieuwe sporten om de gunst van het publiek streden. Voorts dwarsboomden stadsuitbreidingen de aanleg of de uitbreiding van jachthavens. De terugloop van zeilwedstrijden en de eerste faillissementen van watersportverenigingen brachten met zich mee, dat verontruste zeilers en roeiers de koppen bijeen staken en plannen smeedden om regionaal, eventueel nationaal, de krachten te bundelen. Zo zag in korte tijd de Nationale Zeil- en Roeibond het licht, door IJ-zeilers bekokstoofd in het beroemde bierlokaal 'Bavaria' in de Kalverstraat en uitgewerkt na een verbroederende herfsttocht van dertien schepen heen en terug naar Zaandam. Als hoofddoel spraken de verontruste watersporters in de statuten van een hernieuwde bloei van de watersport. Maar de oppositie uit de hoek van de machtige Koninklijke Nederlandsche Zeil & Roei Vereeniging was fel. Wel te verwachten, want de Amsterdamse KNZ&RV had de leidende rol van de failliete Rotterdamse KNYC te Rotterdam overgenomen, inclusief de internationale contacten. De 'Koninklijke' vond dat zij als enige vereniging het recht had een nieuwe vereniging wel of niet te erkennen en over haar prille bestaan een veto uit te spreken. Het initiatief van een handvol stadsgenoten om op eigen houtje een bond op te richten viel daarom in slechte aarde. De bond kwam niet van de grond en de positie van de KNZ&RV kwam versterkt uit de strijd.³⁸⁸ De oudste vereniging van Nederland bleef de voorzittende vereniging van de officieuze jaarlijkse nationale vergadering voor de watersport.

³⁸⁶ In 1951 fuseerden de zeilvereniging Drachten-Veenhoop en de Drachtster Watersport, vooral een motorbootvereniging, tot Watersportvereniging Drachten-Veenhoop.

³⁸⁷ Jorissen, et al., *Het water op*, 79.

³⁸⁸ Ibid., 44.

Maar de zich ontwikkelende watersport eiste meer. Het oude reglement voor de klassenindeling van de aan wedstrijden deelnemende jachten moest worden aangepast. Meting en tijdvergoeding vroegen om standaardisatie. De verdeling van de wedstrijden en de wedstrijddata moesten voor iedere zomer worden bepaald.

Voor een overleg eind februari 1890 had de KNZ&RV 21 Nederlandse en vier Belgische zeilverenigingen uitgenodigd. Elf verenigingen wisten na lang beraad voor een periode van vijf jaar met elkaar in een oprichtingsakte van een verbond afspraken te maken, inclusief de belofte elkaar zelfstandigheid en vrijheid te gunnen. Het instituut 'De Verbonden Zeilvereenigingen van Nederland en België', de voorloper van het huidige Watersportverbond, was daarmee een feit. Watersportend Friesland deed overigens niet mee, de Zeilvereeniging Sneek uitgezonderd; zij sloot zich later wel aan. Friese verenigingen hadden ook niet aan het vooroverleg deelgenomen. Het gesteld zijn op het Fries-eigene en de wens voldoende afstand tot een Amsterdamse dominantie te bewaren waren de redenen.

Ruim drie decennia later kwam de opvolger: de Koninklijke Verbonden Nederlandsche Watersport Vereenigingen (KVNWV). De moeizame aanloop naar deze koepel laat zien hoezeer binnen de georganiseerde wereld van het pleziervaren de posities en macht van personen, de uiteenlopende verenigingsbelangen, maar ook de verhouding met de toenmalige ANWB, al waren uitgekristalliseerd. Zoals gezegd, Friesland hield een eigen koers aan. De Friezen voelden er weinig voor om zich met de problemen van het westen bezig te houden, ondanks dat voorzitter H. Lucassen van de KVNWV enkele keren naar Friesland toog om de Friezen over te halen zich aan te sluiten. Het tegendeel geschiedde; bestuurslid Johannes Oly van de nog jonge Sneeker Zeilclub propageerde zelfs dat het noorden een eigen overkoepelende organisatie nodig had. In 1919 kwam het tot een voorstel in zijn eigen club, twee jaar later zaten de vertegenwoordigers van watersportverenigingen uit Friesland en Groningen in Leeuwarden bijeen. Op 17 februari 1923 werd door elf verenigingen de Noord-Nederlandsche Watersport Bond (NNWB) opgericht onder voorzitterschap van de Fries J.G. Hibma, tevens bestuurslid van de KNZ&RV te Amsterdam. De oude animositeit tussen Friesland en Groningen bleek van minder gewicht dan die tussen Friesland en 'Holland'. Met twee koepels had watersportend Nederland vanaf de jaren 20 van de vorige eeuw twee organisaties die er in het maatschappelijk krachtenveld toe deden.³⁸⁹

Vergelijken we de moderne watersportontwikkelingen gedurende de beginfase tussen Friesland en 'Holland', dan ontdekken we markante verschillen. Aan enige generalisatie valt hierbij niet te ontkomen:

1. Tot in de jaren 20 van de 20^e eeuw was Friesland een zeilprovincie. Roeien, kanoën en motorbootvaren werden er slechts mondjesmaat beoefend. De Friese watersport was synoniem aan wedstrijdzeilen. Zeilers richtten hun verenigingen met dit doel voor ogen op.

³⁸⁹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog dwong de bezetter de Noord-Nederlandse Watersport Bond op te gaan in het KVNWV. Na 1945 gingen beide bonden opnieuw hun eigen weg. Toch kwam de fusie er. De nationale watersportkoepel heet vandaag de dag kortweg Watersportverbond.

Toerzeilen was in Friesland relatief onbekend. In 'Holland' (het westen) werden naast zeilen wedstrijd- en toerroeien wel populair. Studenten richtten in de universiteitssteden eigen verenigingen op. Het gegeven dat 'Holland' veel meer verstedelijkt was en bovendien dat de watersporter meer van doen had met grachten, kanalen en kleine meren, bracht met zich mee dat roeien, en later motorbootvaren en kanovaren zich beter konden ontwikkelen. De uitgestrekte winderige Friese meren daarentegen noopten haar bewoners tot zeilen.

2. De watersportverenigingen in 'Holland' beschikten over een eigen clubhuis, inclusief een sociëteit, een bibliotheek en een restaurant. Ook hadden ze een eigen botenhuis, eigen roei- en zeilboten en eigen ligplaatsen. Friese zeilers vergaderden bij elkaar thuis of in het café. Ze hadden een eigen zeiljacht en ergens wel een ligplaats, al dan niet in een botenhuis.

3. Friezen zeilden in rond- en platbodems, veelal jachten van eigen bodem. Kieljachten, modern en trendy en deels van buitenlandse makelij, verdrongen in Noord- en Zuid-Holland al vanaf 1900 het traditionele hout met zijzwaarden.

4. De watersportverenigingen in het westen professionaliseerden sneller dan in het noorden. Alle watersportverenigingen in de grote steden namen betaalde krachten in dienst: een havenmeester, een botenknecht, een roei-instructeur. Ook begonnen verenigingen begin 20^e eeuw met (jeugd)opleidingen. Zo financierde de gemeente Amsterdam al vroeg het schoolroeien.

In Friesland werd bij meer jongeren het zeilen met de paplepel ingegoten, althans in de waterrijke gebieden van deze provincie. Veel transport ging over water, veel (boeren)werk vereiste het kunnen omgaan met boot, vaarboom en zeil. Zo laat het digitale archief van de Leeuwarder Courant zien dat in de honderden advertenties uit de 19^e en de eerste helft van de 20^e eeuw boerenknechten moesten kunnen zeilen.

5. In Friesland heeft zeilen een geschiedenis van *nut en nocht*, te vergelijken met schaatsen. Ook een paar schaatsen was transportmiddel en pleziermiddel ineen wanneer 's winters sloot en plas dicht lagen. Of het nu ging om hardrijden, toerrijden, familiebezoek, vriendenbezoek, kerkbezoek, schoolbezoek of klantenbezoek; mannen en vrouwen, jong en oud bonden de schaatsen onder. Ook de dokter en de dominee schaatsten naar de zieke of de mens in geestesnood. Is schaatsen in Nederland sinds mensenheugenis het meest gedemocratiseerde plezier, in Friesland volgde zeilen het schaatsen op de voet. Hooguit het seizoen was tegengesteld.

7d. Roeisport

Mijn studie van de pleziervaart richt zich uiteindelijk op de toervaart met kajuitzeil- en kajuitmotorboten, het grote middensegment van de pleziervaart, of anders geformuleerd: de 'gemiddelde watersporter'. Om de popularisering in beeld te brengen, is het echter nodig de roeisport niet ongemoeid te laten. Immers, de roeisport, en dan met name het toerroeien en varen met de populaire wherry tijdens de eerste drie decennia van de vorige eeuw, was erg geliefd bij een groot publiek en gold als een haalbare vrijetijdsbesteding voor de lagere middenklasse. Daarbij komt dat de koppeling 'sport' en 'water' na 1880 dankzij het wedstrijdroeien tot stand kwam.

Ik schreef al dat sporten zich in Europa het sterkst bij de welgestelde en dagelijks recreërende Britse bovenlaag ontwikkelde, en dankzij de vele maritieme en zakelijke relaties tussen Nederland en Groot-Brittannië onze kant opkwam. Ook roeien als sport is uit Engeland en Schotland afkomstig, hoewel het zijn wortels paradoxaal genoeg in het volk heeft, in tegenstelling tot wielrennen, voetbal, rugby, tennis, golf, cricket en zeilen. Vrucht of personen overroeien is immers zware arbeid; het levert een pijnlijk achterwerk, een kromme rug en handen met eelt op, en was daarom voorbehouden aan het gewone volk. Boerenknechten roeiden, veerlieden roeiden, vissers roeiden, matrozen roeiden, havenwerkers roeiden. Tijdens die eerste jaren van de Nederlandse roeisport waren het, zoals eerder beschreven, palingboeren, vletterlieden en matrozen die betaald in gieken en sloepen van particulieren of van jonge roei- en zeilverenigingen op de wedstrijdbanen verschenen.

Die 21 jongelieden 'eeresloeproeiers' in de rijk versierde staatsiesloep die in 1841 koning Willem II en diens gezelschap in de Maasstad overroeiden, vormden al langere tijd een officieuze roeiclub. Rotterdam kende naar Engels voorbeeld minstens twee particuliere roeiclubs: Amicitia en de Eendracht. Toen prins Hendrik later aan het diner in gesprek met kapitein ter zee Ver Huell het idee opperde een Yacht Club op te richten, had hij dan ook deze eeresloeproeiers en leden van genoemde clubs, 'jongelieden van goeden huize', als harde kern van de nieuwe vereniging in gedachten.

Sportroeien was bij onze maritiem machtige westerburen geliefd. Zo was op de Thames ter hoogte van Henley al in 1829 de fameuze jaarlijkse Boat Race tussen studenten van Oxford en Cambridge begonnen, werd tien jaar later, toen de Henley Regatta van start ging, de verhouding tussen profs ('the watermen') en amateurs ('the gentlemen') in een reglement vastgelegd, waren outriggers en glijbanken al in gebruik en vervingen niet lang daarna gladde boten de overnaadse exemplaren.³⁹⁰

De eerste 'watersportwedstrijd' in ons land was, zoals eerder beschreven, die van de kort daarvoor opgerichte KNYC op de Maas, die begin juni 1846 plaatsvond, waarbij wedstrijdroeien in belang niet onderdeed voor hardzeilen.

Alle watersportverenigingen die tot even na 1900 in 'Holland' werden opgericht, waren óf zeil- en roeiverenigingen, óf uitsluitend studentenroeiverenigingen die jaarlijks wedstrijden organiseerden. Daarnaast deed men ook wel aan 'roeytogtjes'. Zo was rond 1850 de wherry, bij uitstek een toerboot, in Amsterdam al bekend en voegden sommige verenigingen later een wherry aan hun vloot toe. Sporadische mededelingen over de Amsterdamse verenigingen De Hoop, De Amstel en Fortuna berichten dat de jachtvloot uit 'race- en pleyzierboten' bestond.³⁹¹ Maar het toerroeien uit die dagen betrof slechts korte afstanden. Daarom kun je stellen dat de historie van de roeiwedstrijdsport identiek is aan die van de zeilwedstrijdsport. Tenminste, in het westen van het land. In Friesland ontstonden, zoals eerder gezegd, enkel zeilverenigingen. Roeiverenigingen verschenen daar later, los van de zeilverenigingen.

³⁹⁰ Staalman, *Toerroeien in Nederland*, 17.

³⁹¹ Nieuws van den Dag, 20 mei 1884.

De lezer dient zich wel te realiseren dat zeker tot aan 1870 de roeiers tijdens wedstrijden beroepsroeiers waren. In de periode 1870-1890 zien we meer en meer amateurroeiers tijdens wedstrijden, en uiteindelijk verdwenen de beroepsvarenslieden. De strikte definitie van amateursport die destijds in Henley aan de Thames was opgesteld en waaraan bij uitstek studenten voldeden, werd in alle landen waar werd wedstrijd geroeid, dus ook in Nederland, overgenomen. Het nieuwe type roeier, heer of student, leek daarmee nog amper op diens voorganger, die eeltige palingboer of vletterman.³⁹²

Mét de Heeren liefhebbers en de Heeren studenten was roeien in betrekkelijk korte tijd een deftige sport geworden waar stijl en en traditie hogelijk werden gewaardeerd. Dat de oudvaderlandse werkboden zoals sloepen en vletten inmiddels plaats hadden gemaakt voor lichte, fraai gelakte Engelse gieken en wherries, geïmporteerde sportboten die zelf decennia eerder uit Engelse werkboden waren geëvolueerd, was meer dan een bijkomstigheid. Op een foto van rond 1900 waarop het dagelijks bestuur van de Amstel is te zien, wordt dat deftige van de toenmalige roeivereniging bewust gedemonstreerd. Drie royaal besnorde heren zitten bij elkaar in galakostuum, medailles op de borst en een steek dwars op het hoofd. Veel oudere roeiverenigingen kenden zo'n bestuursuniform. Men droeg het zodra representativiteit gevraagd werd. Welbeschouwd hechten vandaag de dag roeiverenigingen nog steeds aan traditie, stijl en juiste omgangsvormen.

Tussen de oprichting van de eerste roeivereniging van ons land, studentenroeivereniging Njord te Leiden, in 1874, en de oprichting van studentenroeivereniging Nereus te Amsterdam, liggen krap tien jaren en in die periode richtten alle hogere onderwijsinstellingen hun eigen roeiclubs op. In het kielzog ervan ontstonden de burgerroeiverenigingen. Haast onvermijdelijk volgde op dit collectieve watersportenthousiasme een terugslag; sommige clubs gingen snel weer ter ziele. De ranke lichtgewicht roeiboten met hun kostbare constructies als rolbanken en outriggers waren prijzig, en vereisten vakkundig dus duur onderhoud. Hetzelfde gold voor de botenhuizen en vloten die noodzakelijk waren voor opslag en tewaterlating. Daarnaast was het roeiseizoen kort en waren de universiteitsvakanties lang, terwijl men gewend was 's avonds na een collegedag te roeien. Hoe dan ook, in betrekkelijk korte tijd was het studentenroeien een geziene sport.

Voor de Leidse studenten braken met de gewoonte 'beroepsspierballen' in te huren om vervolgens zelf bij wedstrijden toe te kijken. Sterker nog, Leidse studenten lieten hun sigaar en borrel meer en meer staan en gingen serieuzer trainen. Begin juli 1878 had 'Leiden' voor het eerst studentenroeivereniging Laga uit Delft als gast uitgenodigd voor wedstrijden. Het

³⁹² Toch speelde het feit dat roeiverenigingen voor hun wedstrijden beroepsvissers, vletterlieden en matrozen, werkvolk dus, inhuurden hen nog jaren parten. Zo waren er rond 1890 nog roeiers die omwille van de familie-eer onder een pseudoniem in de wedstrijduitslagen vermeld wilden worden. Ook wensten de roeiverenigingen, nadat de beroepsroeiers eenmaal definitief van het water verdwenen waren, tijdens wedstrijden waar ook het gewone volk aan deelnam, de maatschappelijke klassen strikt gescheiden te houden. Roeiden de leden van verenigingen tijdens de waterfeesten in gieken, wherries en later skiffs, voor de gewone man waren er tobbedansen of spelletjes in een of ander drijvend vehikel.

programma was simpel: als voorgerecht wedstrijden met twee- en vierriemsgieken, daarna als hoofdmenu een race tussen Njord en Laga, en als toetje een wedstrijd sloeproeien door de aankomende matrozen van de Leidse Kweekschool voor de Zeevaart. De wedstrijdbaan was 3200 meter lang, Laga won met grote voorsprong. Achteraf gezien een historische gebeurtenis, want dit was de aanzet tot de Varsity, een lange traditie van universiteitswedstrijden. De mannen van Njord bleken na afloop erg happig om meer te trainen met het oog op een herkansing het jaar daarop. Twee jaar achtereen kreeg Njord van Laga een sportief pak slaag. 'Leiden' voelde zich gedwongen beter naar de Engelse roeitraining te kijken en huurde de roeiende arts Piet Damsté in. De studenten werkten nu onder strakke leiding in de giek *Sans Nom* een zwaar trainingsschema af, en lieten begin oktober 1882 de met meer spierballen gezegende studenten van Delft en Utrecht op vernietigende wijze hun superieure roeitechniek zien. Nog in de roes van dat roeispektakel richtten de drie roeiploegen daarna de Nederlandsche Studenten Roeibond op.

Het Leidse roeisucces maakte indruk, en zowel diverse kranten als het veelgelezen tijdschrift *Nederlandsche Sport* berichtten erover. Het besef groeide, dat wilde men voortaan aan de riemen excelleren en met succes aan roeiwedstrijden deelnemen, er een andere mentale instelling was vereist en een aanzienlijk betere fysieke conditie dan nodig was voor de gewone pleziervaart. Achteraf gezien versterkte deze verandering van attitude de al eerder ingezette overgang van spelevaren naar watersport. Anders gezegd: het roeien en minder het zeilen lag aan de basis van wat we 'watersport' zijn gaan noemen.

'Sport' zoals de Engelsen dat in de 19^e eeuw opvatten werd het kader voor amateurisme; geen financieel gewin, strikte sportiviteit tijdens het wedstrijdverloop, discipline en hardheid, perfecte techniek, het handhaven van de etiquette en de stijl passend bij een *gentleman*. Het aanvankelijk volkse roeien steeg rap op de sociale ladder in handen van de studenten. Eenmaal sport was ze een privilege van de gegoede klasse geworden.

Wedstrijdroeien vereiste voortaan het lidmaatschap van een roeivereniging, voldoende materiële welstand en de beschikking over vrije tijd.

De toegenomen populariteit van roeien, te zien aan zowel het groeiende aantal studentenroeiverenigingen als burger-roei- en zeilverenigingen, bracht wel onvermijdelijk met zich mee dat roeien en zeilen als zeer verschillende sporten in elkaars vaarwater kwamen te zitten, en bijvoorbeeld tijdens verenigingsvergaderingen hun eigen agenda's hadden. Daarom kregen de roeiers met het oog op de jaarlijkse vergadering van 1890 van een aantal los-vast verbonden watersportverenigingen, bijeengeroepen door de KNZ&RV, de mededeling dat ze 'als gevolg van de uitgebreidheid der onderwerpen' beter afzonderlijk konden vergaderen.

Op de agenda stond, naast materiaalgebruik, het uitzetten van wedstrijdbanen en diverse noodzakelijke aanpassingen in de wedstrijdreglementen, niet toevallig ook het voorstel van Hollandia om een roeibond te stichten. De meningsverschillen over dit idee bleken tijdens de vergadering onoverbrugbaar en er ontstond een heftige discussie waarbij het aantal voor- en tegenstanders elkaar in evenwicht hield. Om escalatie te voorkomen, besloot men te volstaan met het uitspreken van de wenselijkheid om tot een roeibond te komen, maar de

beslissing uit te stellen. Uit vrees voor een scheuring binnen de watersportwereld pleitte Njord tijdens de bijeenkomst het jaar erop, ervoor het voorstel in te trekken, waar de Nederlandsche Studenten Roeibond (de 'Tachtigers der Roeisport') overduidelijk voor een eigen roeibond was, terwijl de burgerverenigingen tegen waren, met de machtige 'Koninklijke' voorop. Als voorwaarde werd gesteld dat een nieuwe commissie voor een 'band' in plaats van voor een 'bond' twee reglementen zou ontwerpen: een voor het wedstrijdroeien en een voor de bevoegdheden van de in die band verbonden roeiverenigingen. Half maart 1892 werd tijdens een vergadering tot de stichting van de Verbonden Nederlandsche Roeivereenigingen besloten. Met het sluiten van de twee banden voor respectievelijk acht Nederlandse en drie Belgische zeilverenigingen en negentien Nederlandse roeiverenigingen kwam een opmerkelijke bestuursstructuur tot stand die het lang zou volhouden.³⁹³ Opmerkelijk daarbij was dat van de afspraak jaarlijks het voorzitterschap te laten rouleren niets terechtkwam. De KNZ&RV, de meest vermogende vereniging, en met veel bestuurservaring, invloed en zeer welgestelde leden met veel vrije tijd, bleek in de praktijk het best opgewassen tegen de veelheid aan overkoepelend bestuurswerk.

Maar die oude dominante 'Koninklijke' veroorzaakte in tijden waarin de watersport flink giste ook voor oppositie. Vanaf haar oprichting in 1847 was de KNZ&RV eraan gewend haar gecombineerde zeil- en roeiwedstrijden op het IJ te houden, een combinatie die de zich emanciperende roeiers steeds minder aanstond. Bovendien was voor de steeds betere roeier met zijn steeds lichtere boten het IJ ongeschikt. Voor roeien was het IJ risicovol vanwege de drukke beroepszeilvaart. Bovendien bemoeilijkte het ruwe water het roeien, en voor het publiek op de wal was het kijken naar de lage boten in de verte even interessant als het staren naar een zwerm verre vogels. Toen het bestuur van de KNZ&RV weigerde mee te gaan met het voorstel van de Verbonden Roeivereenigingen, maakte een aantal prominenten plannen een eigen Amsterdamse Wedstrijdvereniging op te richten met het doel eenmaal per jaar op de Amstel internationale wedstrijden te organiseren voor skiffs en twee-, vier- en achtriemsgieken. Toen dit plan in de openbaarheid kwam volgden ruzies. Toch verwierp de 'Koninklijke' het plan; zij duldde geen nieuwe roeivereniging in Amsterdam. Weliswaar moeizaam, maar via concessies, vond het conflict toch een oplossing. Op 7 juli 1894 vond de eerste grote roeiwedstrijd voor 'amateurs' op de Amstel plaats, met twee Duitse en acht Nederlandse ploegen. Deze prestigieuze wedstrijden werden gehouden nadat de traditionele voor zeilen en sloep- en vletroeien met beroepsbemanning op het IJ al had plaatsgevonden.

Tot de opening van de vermaarde Bosbaan in 1937 deed de Amstel als roeiwedstrijdterrein trouwe dienst. Het was een gezellige en geliefde baan, al kende de Amstel geen landschappelijk schoon en zaten er dukdalven en stenen brugmuurtjes in de weg. De jaarlijkse roeiwedstrijden op de Amstel werden een begrip binnen de uitdijende roeisport. Amstelroeidagen waren feestdagen, met versierde jachten, boten en pieremachochels langs

³⁹³ Jorissen, 59.

de kaden, en op de kant orkestjes, blaaskapellen en kraampjes. De clubgebouwen en botenhuizen van de roeiverenigingen De Hoop, Poseidon, Nereus, De Amstel en Willem III waren versierd. Vooral op de bruggen pakten de toeschouwers zich samen; ze stonden letterlijk boven de roeiboten en konden de strijd minutieus volgen. Ook de schrijvende pers liet van zich horen. Evenementen hadden de meeste propagandistische waarde.

De roeisport pakte nergens anders in het land zo overdadig uit als op de Amstel. Roeien werd daardoor ook als kijksport populair. Dat de sociale afstand tussen het volk en de heren roeiers onoverbrugbaar was, deed niets af aan het feest, aan de propagandistische waarde van de watersport en aan de wens zelf ook te roeien. Dat laatste kon gemakkelijk in een sloep, vlet, schouwttje of boerenbootje op zondagmiddag.

Was Amsterdam met zijn roeiverenigingen de navel van de Nederlandse roeisport, de oprichting van de Nederlandsche Roeibond in 1917 liet zien dat roeien ook in andere steden tot wasdom was gekomen.³⁹⁴ In de tussentijd liet de roeisport zich gelden van Alkmaar tot Paterswolde, van Leeuwarden en Sneek tot Maastricht en Breda. Naast wedstrijden organiseerden de roeiverenigingen ook groepstoertochten in wherries, en stimuleerden en faciliteerden zowel de lokale verenigingen als de overkoepelende Roeibond de roeisport onder de jeugd. Verscheidene verenigingen boden gymnastiekonderwijzers een roeiboot aan ter gebruik voor roeiles, en de Amsterdamse Bond voor Lichamelijke Opvoeding leidde roeiinstructeurs op die in vierriemssloepen onderricht gaven aan de leerlingen van hogere burgerscholen en gymnasia.³⁹⁵ Ook grote burgerverenigingen met bloeiende jeugdafdelingen huurden roeiinstructeurs in en boden jeugd ploegen de kans met elkaar te wedijveren. Dat roeilessen zich vooral beperkten tot jongens uit de betere stand, droeg uiteraard bij aan het elitaire imago dat roeien tot op de dag van vandaag heeft. Dit geldt niet voor het sloeproeien, dat de laatste jaren weer populair is geworden.

7e. Roeitoerisme

De roeisport is nooit een breedtesport geworden. Roeien leende zich daar niet voor en dat lag niet alleen aan het historisch gegroeide elitaire imago. Een (wedstrijd)roeiboot is nu

³⁹⁴ Vier jaar later organiseerde de Nederlandsche Roeibond Europese roeikampioenschappen op de Amstel. Het eerste roeien op internationaal niveau droeg veel bij aan het prestige van deze sport in vergelijking met andere sporten. Aardig detail: de pers volgde de strijdende roeiers op de Amsteldijk in een janplezier die met twee paarden was bespannen. Maar omdat men geen tussenafstanden wist, spraken de krantenverslagen later over 'ter hoogte van de watertoren', 'bij het raadhuis' en 'ze lagen een straatlengte voor'. Het ligt voor de hand dat de Olympische Spelen van 1928, die in Nederland plaatsvonden, de professionalisering van de roeisport versnelden. De Nederlandse roeiprestaties stelden overigens teleur tijdens de Spelen.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog wist Nederland neutraal te blijven. Voor de watersport pakte dit goed uit. Doordat de grenzen waren gesloten en reizen niet mogelijk was, brachten de mensen hun vrije tijd en vakantie in eigen land door. Vermaak op het water kreeg daarmee een extra stimulans. Roeien profiteerde hiervan.

³⁹⁵ Tromp, *De Nederlandse Roeisport, haar geschiedenis, haar steunpilaren, haar facetten en wetten, haar structuur en haar verrichtingen*, 28, 30.

eenmaal een wiebelding dat op het water balanceerkunst naast stuurkunst vraagt. Voeg hier nog aan toe dat roeien de nodige vaardigheden vereist, dat iedere meter kielzog op eigen spierkracht moet worden overwonnen, en dat golfslag een vijand van roeien is, die juist door het gemotoriseerde pleziervaren een plaag is geworden. Toch droeg het roeien veel bij aan de popularisering van de watersport, bij uitstek in de periode 1880 tot 1930. Op de eerste plaats dankzij het wedstrijdroeien, maar zeker ook dankzij het toerroeien, dat een meer algemeen publiek uitnodigde aan boord te stappen. Want wat de skiff of een giek niet kon, deed wel een ander type roeiboot: de wherry.

Dit sierlijke, maar solide en luxe houten overnaadse spitsgattertje, zichtbaar geklonken met koperen nagels, maakte het echte roeitoerisme mogelijk. Niet doordat wherries goedkoop waren, integendeel. Wel omdat ze mooi oogden, stijl en charme hadden en dankzij weinig diepgang overal konden varen. Naast dit alles boden de wat grotere wherries met hun comfortabele stoel overdwars, zitcomfort en ruimte voor een gezin. Het wegneembare mastje met zeil droeg flink bij aan het comfort, daar bij rugwind het scheepje gemakkelijk wilde zeilen. Later, vanaf begin jaren 30, verschenen er zelfs wherries met een buitenboordmotor op het water.

Wherries waren heel dienstbaar. Ze voorzagen in een mix van natuurbeleving en ontspanning, plezier en gezonde beweging, maar ze boden ook stijl en deftigheid; ideaal voor de groeiende middenklasse die van water hield en enige sociale stijging nastreefde. Ook de wherry stamt af van een werkboot. De Engelse benaming 'wherry' was halverwege de 19^e eeuw een verzamelnaam en omvatte verschillende typen vaartuigen waarmee op de Thames, de East Coast Rivers en de Norfolk Broads werd gevaren. Wherries zijn licht en laten zich gemakkelijk door een of twee personen roeien, daarom dienden ze voor personenvervoer. Eigenlijk zijn het watertaxi's, geroeid door 'watermen' ³⁹⁶

De eerste succesfase van het wherryroeien lag tussen 1900 en 1920 met de Eerste Wereldoorlog als climax. Door het gebrek aan benzine bleven de motorboten aan wal, terwijl de toerist noodgedwongen binnen de gesloten grenzen bleef. Zeilen en roeien waren tussen 1914 en 1918 zeer populair en de watersportverenigingen draaiden op volle toeren. Zo vermeldde het jaarverslag van de KNZ&RV van 1915 een zomertocht met de naam Vijf-provinciën-toer: ruim tachtig wherries maakten een veertiendaagse tocht door het land, de pers berichtte erover en in dorpen en steden werden de roeiers onthaald. Na alle berichtgeving over zo'n tocht groeide steevast het ledental van een aantal roeiverenigingen. De Nederlandse Roeibond organiseerde samen met lokale roeiverenigingen in de jaren na 1918 diverse lange of kortere stertochten en Pinkstertochten, destijds rondvaarten

³⁹⁶ De Nederlandse vereniging tot behoud van zeilwherries draagt de naam Het Zeilend Scheehout en werd in 1990 opgericht. Van de ruim honderd leden die deze vereniging telt, bezit ongeveer de helft een eigen antieke wherry. Naast het behoud van wherries als cultuurhistorisch en maritiem erfgoed, organiseert de vereniging internationale roei- en zeilevenementen en toertochten. Scheehouten zijn rechtopstaande houten pennen waartussen een vethoutje zit. Ze zitten op de boorden aan weerszijden van de wherry en dienen ervoor tijdens het roeien de riemen (*sculls*) op hun plaats te houden. In tegenstelling tot een vier- of achtriemsgiek met vier of acht personen, roeit men in een wherry wel met twee riemen per persoon. Wherries zijn trouwens allerminst eenheidsboten; zelden zijn er twee gelijk.

genoemd.³⁹⁷ Ook eind jaren 20, in de crisisjaren die volgden en gedurende de eerste twee jaren van de Tweede Wereldoorlog leefde het (toer)roeien op. Crisistijden, van welke aard ook, bevorderen goedkoop toerisme dicht bij huis. Die roeipopulariteit is ten slotte ook nog terug te vinden in de term 'fuifroeien'.

De ruime wherry bood niet alleen voldoende ruimte voor een picknick, ook flessen drank vonden er gemakkelijk een plaats.³⁹⁸

Dat het toeristisch roeien tijdens het interbellum in de ogen van de nautische elite, dat wil zeggen: de oudere watersportrot die zich de lege en stille tijden op het water nog meende te herinneren, de kans liep massavermaak te worden, werd met argusogen bekeken. Daarom constateerde voormalig roeier Gerrit Staalman in 1947 in zijn ANWB-boek met een zucht van verlichting dat het toerroeien in Nederland geen massaproduct was geworden:

'De roeisport is gelukkig geen arenasport zoals voetbal en wielrennen, met de daaraan onvermijdelijk verbonden excessen en zij wordt nog altijd beoefend door amateurs zonder bloeiende cafe's en goedbeklante sigarenwinkels. Zelfs daar waar de roeisport aan den weg timmert, dus bij het wedstrijdroeien, beperkt zich de belangstelling tot betrekkelijk kleinen kring. Voor het toerroeien is de belangstelling nog kleiner, maar daarover zal zich geen roeier beklagen, want het roeitoerisme is 'sport ter wille van de sport'; het is de sportbeoefening in de stilte en de eenzaamheid door een gewoonlijk klein gezelschap.'

En na de geruststellende constatering dat er 'genoeg mensen zijn die bij hun toeristische genoegens de rumoerige gezelligheid boven de rustige beslotenheid kiezen, maar tegen den rompslomp van organisatie en voorbereiding van een roeitocht opzien', vervolgde de auteur met: 'De doorgewinterde toerroeier moge dan wat sceptisch staan tegenover dit 'confectie- of massatoerisme', nimmer mag worden ontkend, dat daarvan een sterk stimuleerende en propageerende invloed uitgaat. Is het niet waar, dat uit vele 'vierdaagschen' later goede wandeltoeristen voortkomen? Willen niet velen, die eens een massa-reis met een of andere reisvereeniging ondernamen, nadien eens zelf een reisje ontwerpen? Leveren de groote oefenkampen niet juist de latere ras-kampeerders op?'

³⁹⁹ Staalman schreef genoemde zinnen kort na de Tweede Wereldoorlog. Nederland was bezig zichzelf weer bijeen te rapen. Dat gold ook voor de verschillende watersporten. De populariteit van het roeien lag toen al in het verleden. De bekende zondagse pleziertochtjes waren verdwenen, en wat van het roeien was overgebleven, werd door de echte liefhebbers gedaan. Een ontwikkeling die door roeiverenigingen met lede ogen werd aangezien, omdat men toch verwachtte dat de toename van alle autoverkeer en asfalt na 1950 de mensen in de weekeinden weer het water zou opjagen. Maar dit was niet het geval. Intussen ben ik een paar maal royaal uit de tijdsperiode van deel II gerold. Ik wil het

³⁹⁷ Staalman, *Toerroeien in Nederland*, 22-23.

³⁹⁸ Het fuifroeien in de jaren 20 (met picknickmand, champagnefles en gezelschap) was te vergelijken met de populaire watersporttrend van nu: het motorsloepvaren.

³⁹⁹ Ibid., 157.

onderwerp roeien afsluiten met een korte schets van het damesroeien en opnieuw laten zien dat roeien de watersport bij een breder publiek bekendheid gaf.

7f. Emanciperen in stijl

Maatschappelijk ingebed als ze is, weerspiegelt sport in veel opzichten de te onderscheiden kenmerken van een samenleving. Vanzelfsprekend geldt dit ook voor de watersport. En aangezien mijn historische studie zich focust op de popularisering van de watersport en op de sociale en culturele impact hiervan, mag enige aandacht voor de opmerkelijke verschillen tussen de deelname daaraan van mannen en vrouwen niet ontbreken. Concreter: hoe ontwikkelde zich de deelname van vrouwen aan de watersport?

Ik realiseer me dat het thema 'vrouwen en watersport' een eigen kritisch onderzoek verdient. Want al genieten vandaag de dag evenveel vrouwen als mannen in hun vrije tijd van varen, al hebben we in Nederland uitmuntende Olympische zeilsters, al hebben sommige watersportverenigingen een vrouw als voorzitter, al hebben we vrouwelijke schippers die charteren en alle oceanen bezeilen, al zijn er vrouwen die een jacht bouwen of onderhouden en al zijn er vrouwen die zeilreisboeken schrijven, de Nederlandse pleziervaart 2012 is nog zeer traditioneel als het gaat om de participatie van mannen en vrouwen. Die structurele achterstand van vrouwen op mannen werd voor het eerst goed zichtbaar binnen de roeisport. Daarom wil ik op deze plaats aandacht schenken aan het moeizame begin van het vrouwenroeien.

In 1893 richtten een paar dames in Amsterdam de damesroeivereniging Thetis op. Over deze vroege poging tot zelfstandig damesroeien is nauwelijks iets bekend. Aangenomen mag worden dat het om vooruitstrevende dames uit de liberale burgerij ging die de moed hadden zich tegen de heersende man-vrouw-opvattingen te verzetten. Het tijdstip om een damesroeivereniging op te richten was geen toeval. Tegen 1900 waren er niet enkel in liberale, maar ook in in protestantse, katholieke en socialistische kringen, verenigingen die naast ontmoeting en gezelligheid tot op bepaalde hoogte feministische doeleinden nastreefden. Maar aangezien de Thetis-vrouwen uit liberaal-burgerlijke kring kwamen, stonden zij al in een progressieve traditie en waren het best toegerust hun (roei)rechten op te eisen.

De eerste feministische golf was in Nederland vóór 1900 begonnen en de maatschappelijke situatie van vrouwen stond ter discussie: een goede opleiding, een behoorlijke rechtspositie, algemeen kiesrecht. Meisjes en vrouwen, wel of niet gehuwd en uit de lage stand, werkten veelal in de fabriek of in de landbouw, of als dienstbode, naaister, wasvrouw en strijkster. Financiële noodzaak dwong hen hiertoe. De middenklasse kende 'kantoorjuffrouwen' en de dames voor het post- telegraaf- of spoorwegbureau, maar ook kinderjuffrouwen, gouvernantes en onderwijzeressen. De meisjes uit de betere, gefortuneerde, kringen werkten niet maar wachtten op hun ware jacob en vulden de tijd met handwerken, piano- en vioolspelen, en visites afleggen. Ook werd van dames verwacht dat ze aan sociaal werk deden: verpleegwerk, armenhulp, reclassering en jeugdwerk. Maar sommige dames wilden

meer. Zij wensten een goede opleiding en dezelfde mogelijkheden om te werken als hun broers; zo gingen kleine aantallen naar de hbs of het gymnasium.

In 1899 werd in Amsterdam de eerste School voor Maatschappelijk Werk opgericht. Deze progressieve opleiding werkte emanciperend. Allerhande liefdewerk door dames kreeg nu een schoolopleiding als basis, werd een beroep en daarmee betaalde arbeid en verkreeg daardoor status. Een van de dames, Aletta Jacobs, ging zelfs aan de universiteit studeren en weldra volgden anderen. Geneeskunde en rechten waren bij dames de populaire studierichtingen.⁴⁰⁰ De eerste aanzetten tot vrouwenemancipatie die zich binnen het academisch onderwijs voordeden, trof men ook aan op het terrein van de sport.

De Amsterdamse dames van Thetis wensten te roeien, en namen geen genoegen met het feit dat ze geen lid van een roeivereniging konden worden.

Een handvol dames nam zeker al een decennium lang deel aan roeiwedstrijden, zij het bij uitzondering en enkel als stuurvrouw in een wherry die hun vaders, broers of vrienden roeiden. Ze bedienden, achter in de boot gezeten, het roertje met twee lijntjes. Thetis was geen lang leven beschoren. Na enkele jaren leek ze vergeten.

Ik schrijf bewust over dames omdat het om vrouwen uit burgerlijke kringen ging. Een vrouw uit de adel of het patriciaat waagde zich niet in een roeiboot. Als ze al het water op ging, dan was dat samen met haar man en familie of vriendinnen in een boeier. Heel anders was dat voor vrouwen uit de lagere stand. Vrouwen van boerenknechten, vissers of turfschippers roeiden (en boomden) in schouwtjes, punters of Hollandse bootjes. Ze vervoerden vis, groente, hooi, melk of turf.

Toen in 1917 de Nederlandsche Roeibond werd opgericht waren er geen of amper verenigingen die damesleden kenden. Mannen maakten nog steeds ernstig bezwaar tegen damesroeien, laat staan dameswedstrijdroeien.⁴⁰¹ Dat voor dames de deur op een kier kwam te staan, volgde op teruglopende ledenaantallen en de navenant dreigende kastekorten. Als bezwaren tegen damesroeien golden decennia lang de angst voor zedelijk verval, het vervagen van normbesef, weerstand tegen de aantasting van het vrouwelijk schoonheidsideaal, de overtuiging dat door roeien de gezondheid van een vrouw gevaar liep en de mogelijke bedreiging van de positie van mannen. Wie de begingeshiedenis van het damesroeien analyseert, struikelt over bovengenoemde hindernissen, waarop ik nu nader in zal gaan.

Damessportkleding binnen de roeiwereld betekende lange rokken, handschoenen, een hoed, wel of niet met een lint, en meestal een geborduurd schortje. Niet direct kleding om in een skiff op glij- of rolbanken (slidings) uit de voeten te kunnen. Ook de band die roeidames

⁴⁰⁰ Woltjer, *Recent verleden. Nederland in de twintigste eeuw*, 482,483.

⁴⁰¹ Hoewel sommige mannen wat positiever waren. Zo schreef in 1915 een van de leden van De Hoop aan het bestuur: 'Met het hierbij ingesloten verzoek van mijn vrouw om lid te mogen worden ga ik geheel akkoord en met het gevaar voor ogen dat zij zich een hele bazin als roeister gaat noemen, moet ik toch bekennen dat ze zeer goed in staat is een bateau te behandelen en dat ik verwonderd was over de correcte manier van roeien welke zij onlangs bij hevige wind ten toon spreidde.' Van Horn, (Red.), *Aan de boorden, 150 jaar roeien in Amsterdam*, 76.

aan hun rokken bevestigden en waarmee de rokken vanaf de enkels konden worden samengebonden, bleek een onhandige oplossing. Toen de Hunze-dames begin jaren 20 een keer op een wedstrijd verschenen in een lange broekrok, waren ze het gesprek van de dag en was er alom afkeuring. Toch wonnen broeken geleidelijk terrein. Wel werden ze geleidelijk aan korter, wat de vormen van de benen beter deed uitkomen, ook al bleven die in lange witte kousen verpakt. Daarom was het lange tijd voorschrift om na het aan wal stappen onmiddellijk een omslagrok aan te trekken. De kans op het aanschouwen van de natuurlijke lichaamsvorm, laat staan op enig bloot, hoe gering ook, was een schrikbeeld. Terwijl, zo laat een foto van een winnende De Hoop-herenploeg uit 1924 zien, uit de korte broeken van de herenroeiers lange blote benen steken. Een heel contrast met mejuffrouw Marie van der Kamp, destijds stuurvrouw in een achtriems. Zij staat met hoed en enkelrok te midden van de acht heren. Damesroeikleding is voor roeiverenigingen lang een discussiepunt geweest. Zo leidde de 'rokkenkwesitie' vooral in de jaren 30 tot felle discussies over de veiligheid bij omslaan. Immers, wat konden dames doen wanneer ze te water raakten en hun benen waren samengebonden? Het bestuur van De Hoop hoopte de kou uit de lucht te nemen met de verzekering dat een elastiek in de band die de rok samenbindt, gemakkelijk te verbreken zou zijn. Toch bleven sommige vrouwen rebelleren. Toen na een verloren stijl-snelroeiwedstrijd het De Hoop-lid mevrouw van der Fliert in het openbaar meermalen de voordelen van damesbroeken bepleitte, ging voorzitter E.S. Kerkhoven in de tegenaanval en hij kreeg in de slepende kwestie het voltallige bestuur mee. Een broek ter vervanging van de rok zou absoluut de vrouwelijke waardigheid tenietdoen. 'Zolang de dames niet willen inzien dat het rondlopen in een broekje niet flatteus is en volgens de meeste heren niet toe te juichen, zal door het bestuur strak de hand worden gehouden aan onze voorschriften.'⁴⁰²

Maar Van der Fliert liet zich niet uit het veld slaan. De 'bek op poten' zoals ze wel werd genoemd, was een voortreffelijk roeister en haar lange broek werd oogluikend toegestaan. Vanzelfsprekend zaten korsetten iedere roeibeweging eveneens in de weg en het duurde zeker tot na de Eerste Wereldoorlog voordat roeiende dames zich hieruit wisten te bevrijden.⁴⁰³ Roei- en zeilvereniging Hollandia liep voorop als het ging om damesroeien; in 1914 organiseerde zij in Alphen de eerste roeiwedstrijden voor dames.⁴⁰⁴ De benaming 'wedstrijd' mag met een korreltje zout worden genomen. Op het wedstrijdprogramma stonden twee damesnummers: stijlroeien in een overnaadse vier en stijlroeien in een gladde vier.⁴⁰⁵ Hardroeien of raceroeien was voor dames niet weggelegd. Stijlroeien, waarbij het om esthetiek, charme en elegantie ging en snelheid geen rol speelde, was de enige toelaatbare roeivorm voor dames. Dat stijlroeien uit die dagen zag er overigens

⁴⁰² Van Horn, 100.

⁴⁰³ N. Gambon-de Vos, 'Het damesroeien' in: Van Leeuwen, (Red.), *De Nederlandse roeisport*, 191.

⁴⁰⁴ Er bestaat een foto van 4 juni 1899 waarop een damesvier in een versierde giek is te zien. De vijf dames, waaronder de stuurvrouw, zitten in weelderige witte jurken en zijn getooid met grote witte hoeden. Aan de riemen hangen linten. Deze pioniers luisterden het zilveren jubileum van de Leidse roeivereniging Njord op.

⁴⁰⁵ Een vier is een giek (skiff) voor vier roeiers die ieder een riem bedienen.

in moderne ogen bizar uit. De vier roeisters zaten kaarsrecht, alsof ze een stok hadden ingeslikt, en bewogen zich al roeiend als ruitenwissers heen en weer, terwijl de boot amper voortgang maakte. Men noemde vrouwenroeien daarom al gauw 'stijldrijven'.

Rond 1930 werd stijlroeien stijlsnelroeien. Van invloed hierop was dat niet alleen mannelijke roeiers maar ook vrouwen de Fairbairn-stijl over gingen nemen. Fairbairn was een invloedrijke Engelse roeigoeroe die tot in detail de soepele en ontspannen lichaamshouding propageerde, en aantoonde dat de krachtige inzet van de benen in de boot niet minder van belang was voor de snelheid dan de trekkracht van de armen. Omdat de specifieke Fairbairntraining bij de mannen de snelheid zichtbaar vergrootte, kregen veel roeisters genoeg van hun zogenaamd elegante rechteruggendrijfpertijen.

Dat water bij de wijn doen kreeg bij het damesroeien lastige gevolgen, want bij roeiwedstrijden raakten juryleden verstrikt in het dilemma 'stijl' of 'snel'. Bij stijlroeien won immers meestal niet de boot die het eerst de finishlijn passeerde, maar de boot waarin vier vrouwen zich het sierlijkst en meest evenwijdig heen en weer hadden bewogen. Het oude scoringsformulier met het puntensysteem voor stijlroeien was hierop gebaseerd.

Meningsverschillen tussen juryleden breidden zich uit tot besturen, tot de roeibond, tot de roeiers en roeisters en tot de pers. Opnieuw nam het progressieve Hollandia het voortouw, wat nog niet betekende dat de damesroeisters al mochten racen tijdens officiële wedstrijden. Wel kregen de winnende stijlsnelroeisters voortaan net als de heren een krans in plaats van een tuiltje bloemen.⁴⁰⁶

Het bestuur van de Nederlandsche Roeibond stelde op de algemene vergadering in 1940 een damescommissie samen. Deze commissie moest zich verdiepen in het vrouwenroeien, in wat er onder de roeisters leefde, en met voorstellen komen om het vrouwenroeien actiever te propageren en stimuleren. Het jaar ervoor was mejuffrouw mr. F. le Cosquino de Bussy als eerste vrouw in het bestuur van de Bond gekozen. Ze was een gedreven roeister en een vooraanstaand lid van de Leidsche Vrouwelijke Studenten Roeivereniging De Vliet, de enige roeivereniging in het land met uitsluitend damesleden. Zij was ook een van de initiatiefnemers van de *quadruple scull*, later de dubbelvier genoemd; een specifiek damesnummer dat eerst als stijlsnelnummer werd ingevoerd en later zowel nationaal als internationaal als snelnummer zou doorbreken.

De damescommissie ging voortvarend te werk. Men stelde een lijst met dames-juryleden samen en verspreidde een enquête onder de besturen van roeiverenigingen met vragen over de stand van het vrouwenroeien en de wensen en vooruitzichten op dit gebied. Op de vraag naar de wenselijkheid van vrouwelijke 'kamprechters' tijdens wedstrijden werd met zorg en afkeuring gereageerd. Over het algemeen wilde men slechts 'bij ontstentenis van een heer' een vrouw als scheidsrechter accepteren. Alle respondenten waren overigens mannen; in de besturen zaten nog geen dames.

In 1952 ontving mejuffrouw De Bussy als eerste het diploma van 'vrouwelijke kamprechter'.

⁴⁰⁶ Van Leeuwen, (Red.), *De Nederlandse roeisport*, 192.

Het duurde tot de algemene jaarvergadering van december 1941 van de Roeibond dat werd besloten het snelroeien voor dames als proef in te voeren over een afstand van 750 meter. De bezwaren uit de roeiwereld waren talrijk en van drieërlei aard.

Wedstrijdroeien is zware lichamelijke arbeid, dat wist men na driekwart eeuw herenroeien maar al te goed. Eenmaal over de finish zijgt men immers uitgeput en hevig bezweet neer. Voor vrouwen gaf zo iets volstrekt geen pas. Alleen het idee al! Zeker, arbeidersvrouwen waren door hun zware arbeid gewend te zweten, een dame echter zweet niet. Hooguit transpireert ze, in het kraambed of op een tropisch warme dag.

Bezwaar twee was dat het zo bekende applaus voor een winnende herenploeg niet voor een damesploeg mocht gelden. Want 'een vrouw moest bloeien als een viooltje in het bescheidene'.⁴⁰⁷ De derde hobbel die rebellerende roeidames moesten nemen, betrof de vermeende fysieke schade. Vrouwen waren door de natuur ontworpen om kinderen te krijgen en hun kroost te verzorgen. Het beschermen van een goede gezondheid was dus noodzakelijk om de vruchtbaarheid optimaal te houden. Het uitputtende snelroeien was hiermee in strijd. Intussen waren er in het buitenland medische rapporten gepubliceerd waarin op grond van wetenschappelijk onderzoek werd beweerd dat meisjes die hadden geraceroeid geen of minder gemakkelijk kinderen konden krijgen.⁴⁰⁸

In de zomer van 1941 stonden de eerste snelroeiwedstrijden op het programma van verschillende verenigingen.⁴⁰⁹ De bezetting was een jaar oud toen de dames hun eigen nationale snelroeikampioenschappen kregen. Het door Duitse roeiverenigingen geopperde idee om internationale kampioenschappen voor vrouwen te organiseren kreeg geen bijval, al voorspelde Roeibondvoorzitter J. Tromp dat 'de tijd niet ver meer zal zijn dat dames ook hun eigen internationale kampioenschappen zullen houden'.

In 1954 was het eindelijk zover, hoewel tijdens eerdere zomers de dames al wel officieus op Europees niveau roeiden en tot veler genoegen de roeisters van De Maas, Willem II, Het Spaarne en De Hoop superieur waren.

Superieur tot aan die zomer van 1954 toen op de Bosbaan de eerste officiële Europese kampioenschappen voor dames werden gehouden en voor het eerst Rusland en enkele Oost-Europese landen aan de start verschenen. Wat de Russinnen toen lieten zien was werkelijk verbijsterend: een voor Nederlandse begrippen niet eerder door vrouwen vertoonde hardheid, topconditie en discipline zorgden ervoor dat alle records werden

⁴⁰⁷ Van Leeuwen, 193.

⁴⁰⁸ Toch vonden er in Europees verband al in 1930 snelheidswedstrijden voor vrouwen plaats. Twee damesploegen, een van Nautilus en een van Het Spaarne, roeiden op de Maas bij Luik over een afstand van 700 meter, maar het was een roeinummer ter vermaak van het publiek, ter afwisseling van de herenwedstrijden. Dat toentertijd vrouwen bij uitzondering een eigen snelroeiwedstrijd kregen, kwam doordat de bepalingen en regels van de F.I.S.A. (Fédération Internationale des Sociétés d'Aviron) nog als vanzelfsprekend voor het herenroeien golden. In het wekelijkse bijvoegsel 'Roeien' van De Nederlandsche Sport vermeldde de verslaggeefster niet zonder trots dat de Nautilusploeg 'moeders van gezinnen onder haar leden telde'.

⁴⁰⁹ Tijdens de eerste twee oorlogsjaren legden de Duitsers het roeien amper een strobreed in de weg. De gevolgen van beide wereldoorlogen voor de watersport komen later aan bod.

verbroken en dat de bekende damestopploegen met een straatlengte verschil over de finish kwamen. Het was schokkend om te zien dat vrouwen als mannen konden roeien.

Onvermijdelijk oordeelden destijds zowel vrouwen als mannen dat die Russische roeisters 'geen echte vrouwen' waren, of op z'n minst zich 'heel onvrouwelijk' gedroegen. Zo schreef de gezaghebbende oud-roeister Gambon-de Vos in 1967 in *De Nederlandse Roeisport* dat toen eindelijk de Russische hegemonie van de vrouwen doorbroken werd, dankzij de geweldige prestaties van mejuffrouw De Vlas in haar skiff, van de dubbelvier van Nereus, de dubbeltwee van Willem II en Poseidon en de acht van Argo, dit aantoonde dat winnen niet enkel was weggelegd voor 'onvrouwelijk gespierde vrouwen maar ook voor lichte soepel en sierlijk roeiende' Nederlandse vrouwen. Anders geformuleerd: ook 'het van nature zwakkere geslacht' bleek hard te kunnen roeien.

De vrouwenemancipatie in de watersport kende dezelfde spagaat als die binnen scholing en arbeid. De School voor Maatschappelijk Werk stimuleerde de emancipatie van vrouwen omdat de opleiding vrouwen een zelfstandige positie verschafte. Tegelijkertijd was het beroep van sociaal werkster overduidelijk rolbevestigend, daar het de traditionele vrouwentaken van armenzorg en hulp bevestigde. Roeisters hadden weliswaar hun eigen trainingsprogramma, hun eigen wedstrijden en hun eigen lichte boten weten te veroveren, voor het ontwikkelen van spierballen moest hoe dan ook gewaakt worden.⁴¹⁰

Daarom riep een vrouw in een zeilboot in het verleden minder weerstand op dan een vrouw in een roeiboot. Een roeiende vrouw werd zowel door mannen als vrouwen voor afzichtelijk gehouden. Zeilen is van nature gracieus en bekoorlijk, zelfs feminien, want windkracht bolt de zeilen en blaast de onderdanige boot voort. Het ligt dan ook voor de hand dat de emancipatie van de vrouw in de watersport juist bij het 'moordende' roeien zo'n moeizame weg moest afleggen. Stijlzeilen heeft naar mijn weten nooit bestaan; zeilen heeft stijl van zichzelf.

Tijdens de Olympische Spelen van 1908 stond zeilen voor het eerst op het programma. Omdat wedstrijdzeilen toen een sport voor heren was, maakte de Britse Frances Rivett Carnac deel uit van een gemengde ploeg van vier en won een medaille. Tijdens de Europese roeikampioenschappen van 1954 op de Bosbaan bij Amsterdam stond, zoals gezegd, voor

⁴¹⁰ Een ander voorbeeld van de spagaat emancipatie versus rolbevestiging is wat vrouwenarts Maria Meurer in 1933 schreef bij het 85-jarig bestaan van De Hoop, als reactie op het hardnekkige geloof dat roeiende meisjes niet of moeilijk later kinderen zouden kunnen krijgen. 'Voor het groeiende meisje heeft beoefening van het roeien een buitengewoon gunstige invloed op het spier- en beenderenstelsel. Dit betekent dus in het bijzonder het bevorderen van een ruim bekken en een stevige buikwand, onderdeelen van het lichaam die voor de toekomstige bestemming van het meisje, nl. moeder worden, van de grootste betekenis zijn. Aan iedere roeivereniging wensch ik daarom toe een groot aantal vrouwelijke leden, niet alleen in het belang van de vereniging, maar vooral met het oog op de bevordering van de ontwikkeling en de gezondheid van het vrouwelijk geslacht.'

De 'toekomstige bestemming van het meisje' laat hier niets te raden over, evenmin als de propagandistische waarde van het geschrevene voor het damesroeien. Aardige bijkomstigheid: bij De Hoop groeide na 1933 het damesledental en kwam de term 'Hoophuwelijk' in zwang.

Krop, et al., *140 jaar roeien op de Amstel*, Jubileumtentoonstelling Scheepvaartmuseum Amsterdam, juni-juli, 1988.

het eerst het vrouwenroeien op het programma. Het zou daarna tot 1976 in Montreal duren voordat roeisters aan de Olympische Spelen mochten meedoen. Het onverbiddelijke stereotype dat er van vrouwen bestond, zorgde ervoor dat wedstrijdroeien een halve eeuw nodig had om wedstrijdzeilen in te halen.⁴¹¹

Vandaag de dag is een op de drie roeiers vrouw. Van het elitaire imago is de roeisport nooit helemaal afgekomen. Roeiverenigingen hebben naar verhouding nog altijd veel (ex)studenten onder hun geledingen. Ook verdienen de leden bovenmodaal. Terugkijkend droeg de roeisport zeker bij aan de emancipatie van de dame, en daarmee indirect ook van vrouwen uit de sociaal lagere klassen.

Roeien is binnen de populaire vrijetijdsbesteding die pleziervaart heet, een marginaal verschijnsel. Roeien is onvervalste watersport gebleven en heeft weinig van doen met massarecreatie.

⁴¹¹ Vandaag de dag heeft de Koninklijke Nederlandse Roeibond 125 roeiverenigingen onder haar hoede. Roeien wordt onderverdeeld in wedstrijdroeien, recreatief roeien, marathonroeien, indoorroeien, schoolroeien, bedrijfsroeien, aangepast roeien, zeeroeien en sloeproeien.

